

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

Ernest Gellner – kritika lingvistické filosofie

Radka Chytrová

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Teorie a filosofie komunikace

Diplomová práce

Ernest Gellner – kritika lingvistické filosofie

Radka Chytrová

Vedoucí práce:

Doc. RNDr. Jiří Fiala, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, červen 2012

.....

OBSAH

1. ÚVOD	1
2. ERNEST GELLNER – OSOBNOST ČESKÉHO PŮVODU, SVĚTOVÉHO VÝZNAMU	3
3. WORDS AND THINGS	7
3.1. Základní myšlenky lingvistické filosofie	7
3.1.1. Teorie filosofie	8
3.1.2. Teorie světa a jazyka	9
3.1.3. Teorie mysli.....	10
3.2. Jazyk	12
3.3. Čtyři pilíře lingvistické filosofie	15
3.3.1. Argument modelového příkladu	15
3.3.2. Zobecněný naturalistický omyl	18
3.3.3. Kontrastní teorie významu	19
3.3.4. Polymorfismus	21
3.4. Pohled na filosofii – tradiční i novou	27
3.4.1. Filosofie jako doktrína vs. filosofie jako aktivita	27
3.4.2. Filosofické kořeny lingvistické filosofie	31
3.4.2.1. <i>Logický atomismus</i>	31
3.4.2.2. <i>Logický pozitivismus</i>	35
3.4.2.3. <i>Filosofie zdravého rozumu</i>	38
3.5. Epistemologie	40
3.5.1. „Správný pohled na svět“	40
3.5.2. Lingvistická filosofie jako Neckerova krychle	42
3.5.3. Formalismus	44
3.6. Zbraně a strategie lingvistické filosofie	47
3.6.1. Škála pozic lingvistické filosofie.....	49
3.6.2. Oxford English Dictionary posvátnou knihou	51
3.6.3. Pohled lingvistické filosofie na vývoj myšlení	52
3.6.4. Triky a úskoky lingvistické filosofie	53
3.7. Shrnutí Gellnerovy kritiky	57
3.8. Předmluva Bertranda Russella	61

4. LUDWIG WITTGENSTEIN OČIMA ERNESTA GELLNERA	62
5. ZÁVĚR	68
6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ	70
7. RESUMÉ	72
8. PŘÍLOHY	73

1. ÚVOD

Označení lingvistická filosofie či filosofie jazyka je někdy považováno za synonymní výraz pro analytickou filosofii jako takovou a je úzce spjato s důležitou událostí ve filosofii dvacátého století, tzv. obratem k jazyku, který stručně řečeno znamená přesvědčení, že cesta k řešení filosofických problémů vede přes důkladnou analýzu jazyka. Nicméně „lingvistická filosofie“ je velmi široký pojem, který zahrnuje mnohé velmi rozdílné přístupy a teorie lišící se v mnoha podstatných ohledech. Běžně se tedy můžeme setkat s bližší specifikací či rozdělením jednotlivých myslitelů do určitých kategorií. Nejzákladnější dělení bývá na zastánce filosofie ideálního jazyka a filosofie přirozeného jazyka.¹

V této práci je však termín „lingvistická filosofie“ užíván v užším slova smyslu. Tato práce vychází především z knihy Ernesta Gellnera *Words and Things*, kde autor termínem „lingvistická filosofie“ referuje k proudu či hnutí, které je nejčastěji označováno jako oxfordská filosofie přirozeného jazyka. Jedná se o filosofickou pozici vycházející především z filosofie tzv. pozdního Wittgensteina, vyjádřené v jeho díle *Filosofická zkoumání* (1953).

Gellnerova kniha *Words and Things* vyšla poprvé v roce 1959 a je ostrou kritikou oxfordské filosofie přirozeného jazyka i Wittgensteina samotného. V té době se však tato filosofie těšila velké oblibě a byla velmi přijímanou, až módní záležitostí. Sama sebe označovala za revoluční a především jedinou správnou možnost, jak pohlížet na filosofii. To je jedním z důvodů, proč se Gellnerova kritická kniha nedočkala příliš vřelého přijetí v akademických kruzích té doby a vzbudila značný rozruch a pozdvižení. Ačkoliv převládaly negativní reakce, Ernest Gellner se dočkal i pochopení a uznání od velmi významných myslitelů, jako byl

---

¹ „Ideal language philosophy, Ordinary language philosophy“ (RORTY, R. *Metaphilosophical Difficulties of Linguistic Philosophy*. In RORTY, R. (ed.). *The Linguistic Turn*. s. 15.

například Bertrand Russell, který k jeho knize napsal předmluvu, v níž vyjádřil souhlas s Gellnerovými názory a argumenty.

Na to, jaký kniha vzbudila rozruch, když vyšla, je až zarážející, že je v dnešní době téměř zapomenuta. Doufám, že tato práce přispěje k oživení nebo alespoň připomenutí významného díla světově uznávaného českého autora – Ernesta (Arnošta) Gellnera.

Poznámka:

Jak již bylo řečeno, tato práce vychází především z knihy *Words and Things*, tedy z anglického originálu, ke kterému není k dispozici český překlad. Český překlad veškerých citací z této knihy tedy pochází ode mne. Z tohoto důvodu ve většině případů uvádím v poznámce pod čarou i původní anglické znění citované pasáže, aby nedošlo ke zkreslení informací na základě mého překladu. Jen u nevelkého počtu zcela jednoznačných případů jsem nepovažovala za nutné uvádět originální znění.

2. ERNEST GELLNER – OSOBNOST ČESKÉHO PŮVODU, SVĚTOVÉHO VÝZNAMU

Ernest Gellner byl významnou postavou především v oblasti filosofie, sociologie a sociální antropologie. Jeho postoj bývá posuzován jako kritický racionalismus, on sám svoji pozici popisoval jako poosvícenský racionalismus.² Nejvíce byl pravděpodobně ovlivněn Popperovým kritickým racionalismem (Gellner sám považoval Karla Poppera za jednoho z nejvýznamnějších filosofů 20. století) a antropologickým funkcionalismem. Dále pak také v jeho myšlenkovém postoji hrála roli silná tradice britského empirismu.³

S ohledem na obory, ve kterých byl činný, není nijak překvapivé, že při analyzování rozličných myšlenkových pozic kladl důraz na zohledňování sociálních aspektů a sociálního prostředí, kde tyto myšlenky vznikaly a na osobu daného myslitele vůbec. Tyto aspekty považoval za „často zcela zásadní vodítko k porozumění“ protože lidé „nepřemýšlí ve vaku“.⁴ Následujme tedy jeho apel a nastiňme sociální prostředí, podmínky a další důležité aspekty Gellnerova života.

Ernest (nebo v české podobě Arnošt) Gellner se narodil 9. prosince 1925 v Paříži⁵, až do svých čtrnácti let ale žil v Praze. Oba jeho rodiče pocházeli ze sekularizované, německy hovořící židovské rodiny pobývajících v Čechách. Existuje i vzdálený příbuzenský vztah s českým básníkem Františkem Gellnerem. Ernest Gellner nejprve chodil do české obecné školy, poté navštěvoval anglické gymnázium v Praze.⁶ V roce 1939 emigrovala celá rodina do Anglie, kde žila jedna z Gellnerových tet,

---

² MUSIL, Jiří. Seznámení s autorem. In GELLNER, E. *Rozum a kultura: historická úloha racionality a racionalismu*. s. 178.

³ Ibid. s. 181.

⁴ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 254.

⁵ HANN, Chris. *A Gellner Biography*. [online]

⁶ MUSIL, Jiří. Seznámení s autorem. In GELLNER, E. *Rozum a kultura: historická úloha racionality a racionalismu*. s. 178.

kteřá zde byla provdána.⁷ V Anglii dokončil již v sedmnácti letech střední školu a byl přijat na Balliol College v Oxfordu. Zde studoval jeden rok, poté se ale přihlásil do československé brigády, s níž se na konci války v květnu 1945 vrátil zpět do Československa, přes Plzeň dále do Prahy.⁸ Tam se zapsal na Filosofickou fakultu Univerzity Karlovy a navštěvoval například přednášky Jana Patočky.⁹ Gellner měl k Praze velmi pozitivní a osobní vztah a chtěl zde také žít. Nicméně vývoj situace v Československu po druhé světové válce ho přesvědčil vrátit se v roce 1946, kdy rozpoznal hrozící nástup komunismu, zpět do Anglie.¹⁰ Sám zpětně popsal situaci těmito slovy: „Spočítal jsem si tehdy, že to nemůže dlouho trvat,... jak to, že to nikdo neviděl? Bylo to přece úplně jasné...“¹¹ V roce 1949 nastoupil Gellner na London School of Economics, kde se později, roku 1962, stal profesorem filosofie, logiky a vědecké metody.¹² Z tohoto období také pochází Gellnerova kniha „*Words and Things*“ (1959), v níž podrobuje poměrně ostré kritice oxfordskou filosofii přirozeného jazyka, a která bude pro tuto práci stěžejní. Svoji akademickou činnost pak završil na univerzitě v Cambridge jako vedoucí oddělení sociální antropologie.¹³

Nicméně Gellner se nepřestal zajímat o Československo a do Prahy se vracel. Především díky uvolnění v 60. letech přijížděl častěji a vytvořil si kontakty s disidenty, kterým také přivážel ze západu knihy. Na konci 70. let mu byl však přístup do Československa zakázán. Po pádu komunistického režimu v Československu se Gellner velmi angažoval v projektu financovaném Georgem Sorosem, projektu Středoevropské

⁷ GELLNER, Ernest. *Jazyk a samota: Wittgenstein, Malinowski a habsburské dilema*. s. 6.

⁸ Ibid.

⁹ MUSIL, Jiří. Seznámení s autorem. In GELLNER, E. *Rozum a kultura: historická úloha racionality a racionalismu*. s. 179

¹⁰ Ibid.

¹¹ PITHART, Petr. *Ernest čili Arnošt*. In Literární noviny, 7. 12. 1995

¹² HANN, Chris. *A Gellner Biography*. [online]

¹³ MUSIL, Jiří. Seznámení s autorem. In GELLNER, E. *Rozum a kultura: historická úloha racionality a racionalismu*. s. 181.

univerzity v Praze, a založil zde Centrum pro studium nacionalismu.¹⁴ Český sociolog profesor Jiří Musil v rozhovoru pro Literární noviny Gellnera dokonce označil za „nejvýraznější postavu celé tehdejší Středoevropské univerzity“¹⁵. Tento projekt nakonec však nebyl přijat či pochopen a Soros se rozhodl centrum a většinu oddělení přesunout do Budapešti, některé pak do Varšavy. Pro Gellnera ale byla jedinou přijatelnou variantou Praha, v žádném jiném městě či jiné zemi působit nechtěl. Díky němu tedy v Praze zůstala tři oddělení Středoevropské univerzity zabývající se právě studiem nacionalismu, mezinárodními studii a dějinami a filosofií umění. Bylo tomu tak ale pouze do Gellnerovy smrti v listopadu roku 1995.¹⁶

Fakta a data jsou sice pro popis událostí nepostradatelná, domnívám se ale, že nejlépe obrázek, který se snažím zrekonstruovat, dokreslí konkrétní, osobní příběh. Uvedu zde proto na závěr úryvek osobní vzpomínky Petra Pitharta na Arnošta Gellnera.

„Po listopadu se ale ukázalo, že se tu bude s námi, co jsme tu pořád doma, převážně míjet. Míjet věcností, střízlivostí, bezohlednou analytičností a ovšem také nechutí ke všem formám přezíravého nacionalismu. Způsobem myšlení, připouštějícím si nepřeklenutelné protiklady lidských představ o světě a snažícím se jim porozumět. Absencí vší té slovansko-romantické a sentimentální rozmarnosti, o které ani nevíme, že je stále naší druhou přirozeností. (Gellnera kupříkladu vždycky štválo to naše „Pravda vítězí“: to potom přece musíte dát za pravdu každému lumpovi, který se zrovna dostane nahoru!) Že se s námi bude míjet především nemilosrdnou sžíravou kritičností. Bytostně tedy západník. (...)

---

¹⁴ MUSIL, Jiří. Seznámení s autorem. In GELLNER, E. *Rozum a kultura: historická úloha racionality a racionalismu*. s. 179.

¹⁵ EICHLER, Patrik. *Středoevropská univerzita byla školou přemýšlivou: rozhovor s prof. Jiřím Musilem*. [online]. In Literární noviny. 3. 4. 2009

¹⁶ Ibid.

Před dvěma lety na konci zimy jsme spolu lezli na Arthur's Seat nad skotským Edinburgem, na příkrou černo zelenou horu, tyčící se přímo nad kamenným gotickým městem. Malý a ještě ke všemu kulhavý Gellner tvrdil, že na tenhle Artušův stolec leze snad už popadesáté, že cestu zná nazpaměť. Nakonec se ukázalo, že je o dost, ale opravdu o hodně starší, než se mu zřejmě chtělo připustit, že snad kdysi sem skutečně lezl, ale že je to tuze dávno: až seshora bylo zřejmé, že jsme lezli tou nejneschůdnější možnou cestou.

Bylo po dešti a Arnošt cestou vzhůru několikrát uklouzl, svalil se a kutálel se dolů po příkrém svahu. Když jsem ho chtěl zadržet, ohnal se po mně svou tlustou holí, snad by mě opravdu i praštil: on se přece zarazí sám, vyškrábe se sám. Na vrcholu nás vichr nutil plazit se těsně při zemi, jinak by nás to odneslo až někam nad moře. Arnošt byl tiše šťastný z toho šílícího živlu: vzdálené zasněžené hory byly v ostrém čistém vzduchu náhle na dosah ruky. Pokoušeli jsme se vzájemně se vyfotografovat: na těch fotkách vypadáme jako opilci se strhanými rysy, kteří se marně snaží zvednout se ze země. Tiše šťasten? Vyškrábal se přece sám – nejtěžší cestou. Tam nahoře mě to napadlo: vždyť on nejspíše celý život přímo vyhledával nepohodlí, nezvyklou, nepopulární myšlenkovou pozici, nepříjemné téma. Nezvyklý úhel pohledu. Zkrátka nejneschůdnější cestu, často proti dobovým intelektuálním módám. Ale i ve společenském styku: co úsilí a nakonec násilí to stálo, přimět jej, aby vešel do dveří první... Za války samozřejmě vojín pěšák.

Tohle všechno zřejmě potřeboval, aby si mohl udržet svou kritickou distanci. Svou myslitelskou svobodu: jasný vzduch, v němž jsou vzdálené zasněžené hory na dosah. Aby dokázal kriticky rozumět. A aby se pak mohl svým přesným, přizemně deziluzivním myšlením stále jaksí tiše pochechtávat: nedostačivosti lidského rozumu, a přitom pošetilé píše tohoto rozumu, člověkova myšlení, vědecké hantýrce, často spíše vědeckému žvástu. Ano, v té větrné chvíli na Artušově Stolci to byl

přesně on, ten malý, sveřepý, osobně však nekonečně laskavý, kulhavý génius kritičnosti.“¹⁷

3. WORDS AND THINGS

Lingvistickou filosofii, jejíž kořeny jsou identifikovány v myšlenkách pozdního Wittgensteina, a která byla dominantním proudem po druhé světové válce na britských univerzitách a především v Oxfordu (proto je také někdy nazývána oxfordskou filosofií přirozeného jazyka), Ernest Gellner označuje jako určitý soubor názorů a pohledů na svět, jazyk, filosofii a mysl a každou z uvedených oblastí dále analyzuje. Uznává, že lingvistická filosofie na první pohled vykazuje značnou míru vnitřní koherence a jednoty¹⁸, ale ve svém díle se snaží ukázat, že tato koherence je dosažena za pomoci cyklické argumentace a částečně také tichým, nepřiznaným a tedy neodůvodněným přijímáním některých předpokladů. Gellner hned v úvodu upozorňuje na to, že ve své knize provádí jednak logickou analýzu, ale také analýzu sociologickou, a snaží se předjímat kritiku, která by mohla k tomuto bodu směřovat. Prohlašuje, že kritika a odmítnutí lingvistické filosofie je založena na logických argumentech, nikoliv odvozena ze sociologické analýzy. Ta má sloužit především k lepšímu pochopení diskutované problematiky pomocí osvětlení sociálního kontextu.¹⁹

3.1. Základní myšlenky lingvistické filosofie ²⁰

Ve středu tohoto myšlenkového proudu stojí přesvědčení, že filosofické problémy (nebo to, co je za filosofické problémy považováno)

---

¹⁷ PITHART, Petr. *Ernest čili Arnošt*. In Literární noviny, 7. 12. 1995

¹⁸ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 17.

¹⁹ Ibid. s. 18.

²⁰ Ibid. s. 19 – 20.

jsou v podstatě problémy jazyka. Lépe řečeno jsou to problémy, které vyvstávají z jazyka a jeho užívání.

Jazyk tedy stojí ve středu zájmu filosofů, kteří se k tomuto hnutí hlásí. Ti prohlašují (umírněnější z nich pak doufají), že právě obrácení pozornosti k jazyku nebo k určitým aspektům jazyka, které byly doposud opomíjené, je tou správnou cestou, která vede k vyřešení nebo spíše úplnému rozpuštění filosofických problémů a otázek, protože ty vznikly právě z důvodu nesprávného použití jazyka a následných nedorozumění. Dosavadní (stará) filosofie je označena za patologickou, za nemoc jazyka, zatímco lingvistická filosofie je pasována do role terapeutického nástroje, který má filosofii způsobená nedorozumění uvést na pravou míru.

3.1.1. Teorie filosofie ²¹

Jak již bylo naznačeno, dosavadní filosofie představovala pro lingvistickou filosofii z velké části zneužití běžného jazyka, a to tak, že slova byla často užívána nějakým nesprávným, neobvyklým způsobem. Nová filosofie, která má následovat, tedy lingvistická filosofie, tento problém rozpoznala, dokáže tuto nemoc správně diagnostikovat a jejím cílem a posláním je cílená léčba, terapie ústící v odstranění zneužívání jazyka. Podle Gellnera tak tato filosofie nemá žádnou pozitivní úlohu či funkci. Její funkce je čistě negativní – odstraňování a napravování chyb, kterých se „stará“, tradiční filosofie dopustila a ze kterých pramenila nedorozumění.

Z toho důvodu se hovoří o poslání lingvistické filosofie jako o eutanazii filosofie, pitvě filosofie, ale také jako o prevenci. Preventivní funkce lingvistické filosofie zde v určitém ohledu hraje důležitou roli. Pokud by byla její funkcí pouze zmíněná eutanazie, pak je možné, že by

---

²¹ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 20 – 22.

se po dosažení tohoto cíle lingvističtí filosofové ocitli jaksi svojí vlastní vinou bez práce. Ovšem skutečnost či přesvědčení, že do budoucna je potřeba jistá prevence, aby k podobným nedorozuměním a ke zneužívání jazyka znovu nedocházelo, svým způsobem zajišťuje lingvistickým filosofům práci i nadále po případném dosažení vytyčeného cíle. Nebezpečí zneužívání jazyka je podle nich totiž z časového hlediska všudypřítomné. V tomto ohledu ještě sofistikovanější je podle Gellnera teorie, která předpokládá, že každý jednotlivý případ vyžaduje specifické řešení, jakýsi individuální přístup, aby mohl být efektivně „vyléčen“.

Další situací, která také může nastat poté, co lingvistická filosofie dojde svého cíle, je pojetí filosofie jako filosofie pro filosofii samu. Tedy taková filosofie, která si neklade za cíl řešit nějaké naléhavé otázky a problémy (ostatně žádné takové již nemáme). Byla by to čistě filosofie typu *l'art pour l'art*, spíše jakési mentální cvičení. Takto pojatá filosofie ovšem sotva podléhá jakékoliv kritice.

3.1.2. Teorie světa a jazyka ²²

Ernest Gellner popisuje pohled na svět z hlediska lingvistické filosofie takto: „Svět je takový, jaký je, a ne jiný. Vše ve světě je tak, jak je, a ne jinak.“²³ Tato tvrzení se zdají triviální. Gellner se ale dále snaží ukázat, že tomu tak zcela není.

V tomto světě jsou lidé, kteří používají jazyk, přičemž jazyk je především aktivita nebo soubor aktivit či událostí. Podstatné je, že má svoje užití, které je úzce spjato s kontextem, ve kterém se lidé (užívající jazyk) ve světě nacházejí. Všem těmto specifickým kontextům či situacím odpovídají určité jazykové (řečové) akty. Samozřejmě nikoliv v poměru jedna ku jedné, ať už jde o případ, kdy se jeden výraz (řečový akt) uplatní

²² GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 22 – 24.

²³ „The world is what it is, and not another thing. Everything in the world is what it is, and not another thing.“ (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 22.)

ve více kontextech, nebo naopak, když je možno užít mnoho různých výrazů pro danou situaci či účel, kterého chceme dosáhnout.

Jazyk je tedy aktivita a nástroj. Gellner ale také uvádí, co podle lingvistické filosofie jazyk není. Jazyk není zrcadlem světa. Není něčím, co by čelilo tváří v tvář světu a zobrazovalo ho. Není tedy bezpodmínečně nutné, aby se pro všechny významy jazykových výrazů musel vyskytovat ve světě nějaký ekvivalent, či spíše předobraz.

3.1.3. Teorie mysli

Ačkoliv se většina filosofů, kteří jsou řazeni mezi filosofy přirozeného jazyka, přímo touto problematikou nezabývá, podle Gellnera lingvistická filosofie přinejmenším implikuje jistou teorii mysli. Za stěžejní v této oblasti označuje dílo Gilberta Rylea *The Concept of Mind*.²⁴

Ryle je někdy označován za analytického filosofa, někdy za filosofa přirozeného jazyka, často je řazen do proudu tzv. filosofického (nebo také analytického) behaviorismu²⁵. Ve svém nejznámějším díle *The Concept of Mind* Ryle ostře vystupuje proti karteziánskému dualismu, který hlásá dualitu mysli a těla. Tuto teorii zde Ryle kvůli jejímu značnému rozšíření nejen mezi teoretiky, ale také mezi laiky, označuje jako „oficiální doktrínu“²⁶ nebo také jako „dogma ducha ve stroji“²⁷. Podle karteziánského dualismu jsou tělo a mysl dvě naprosto odlišné entity, které stojí v radikální opozici proti sobě. Tyto dvě entity tedy nemohou mít žádnou společnou vlastnost. Jestliže k tělu se vážou atributy jako fyzický (či fyzikální), mechanický, zvenku pozorovatelný, veřejný; mysl je naopak popisována pomocí atributů jako mentální, ryze soukromý, nepodléhající fyzikálním zákonům nebo také, že není v prostoru. Často je také tento

²⁴ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 24.

²⁵ TANNEY, Julia. "Gilbert Ryle", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2009 Edition)*. [online]

²⁶ RYLE, Gilbert. *The Concept of Mind*. s. 11.

²⁷ Ibid. s. 15 – 16.

rozdíl popisován dvojicí antonym *vnitřní* (mysl) a *vnější* (tělo). Zde Ryle upozorňuje, že toto rozdělení je nutné brát pouze čistě metaforicky, jelikož jak bylo řečeno, mysl jako protiklad k fyzickému nemůže být nikde v prostoru.²⁸ Tento fakt nám napovídá, jak velkou důležitost připisoval Gilbert Ryle správnému užívání jazykových výrazů. Není proto překvapením, že řešení problému našel právě v důkladné analýze jazyka. Karteziánský dualismus ukazuje jako absurdní a z principu chybný. Zásadní termín, který zde pro svůj argument zavádí, je tzv. kategoriální chyba²⁹, kterou demonstruje například na známém příkladu s univerzitou³⁰. Kategoriální chyba je podle Ryla příčinou domnělé existence dvou odlišných světů – fyzického a mentálního. Abychom mohli dát dva pojmy do opozice a považovat je za antonyma, musí to být pojmy patřící do stejné logické kategorie. Dále demonstruje, že pokud pracujeme s pojmy stejného typu, je možné je smysluplně spojovat pomocí logických spojek jako je konjunkce či disjunkce. Je možné říci „koupila pravou rukavici a levou rukavici“³¹, ale nikoliv „koupila pravou rukavici, levou rukavici a pár rukavic“³². Říci, že „existují mysli a těla“ je podle Rylea stejně absurdní, jako říci, že existují „prvočísla a soboty“ nebo že existují „veřejná mínění a námořnictva“³³.

Ryle, ačkoliv je označován za behavioristu, nepopírá existenci mentálních stavů. Mysl je ale v jeho pojetí spíše něco jako dispozice chování, způsob, jakým jednáme.

Ernest Gellner upozorňuje na závislost této filosofie mysli na teorii jazyka. Na teorii jazyka, která říká, že význam výrazu je jeho použití, užití

---

²⁸ RYLE, Gilbert. *The Concept of Mind*. s. 11 – 12.

²⁹ Ibid. s. 16.

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid. s. 22.

³² Ibid.

³³ Ibid. s. 23.

jako nástroje ve veřejném světě.³⁴ Takovéto pojetí inspiruje teorii mysli, která prohlašuje, že myšlení je také určitý druh aktivity.³⁵

Gellner zdůrazňuje, že „lingvistická filosofie není teorie světa a jazyka a filosofie a mysli. Tyto čtyři [oblasti] jsou pouze aspekty sebe samých; jsou vzájemně svými důsledky nebo samy sebe naznačují.“³⁶ Lingvističtí filosofové tyto jednotlivé aspekty považují za nezávislá potvrzení jejich teorie, Gellner je ale obviňuje, že se pohybují v kruhu a jeho částmi se snaží potvrdit celek.

3.2. Jazyk

Jak již bylo zmíněno, jazyk, tak jak ho lingvistická filosofie pojímá, stojí ve středu pozornosti tohoto učení. Toto pojetí je naturalistické. Jazyk jakožto činnost, jako nástroj, který je používán konkrétními lidmi a především ve specifických kontextech a situacích, je přirozenou věcí, přirozeným jevem.³⁷

Teorie jazyka jako zrcadla světa byla lingvistickou filosofií odmítnuta a označena za jednu z největších chyb dosavadní filosofie, ze které pramenilo velké množství omylů a nedorozumění. Tato teorie (jazyka jako zrcadla světa) totiž vedla k mylným předpokladům, že ze stavby jazyka a zkoumání jeho základních prvků, lze odvozovat stavbu a základní prvky reality (protože jazyk tyto prvky pouze zrcadlí). Nejen že jazyk podle lingvistické filosofie takovýmto zrcadlem není, ale také jím nikdy nemůže být. Respektive jazyk nemůže být ničím jiným, než čím je, tedy přirozenou aktivitou člověka (nebo souborem určitých aktivit), vázanou na konkrétní situace. Toto je samou podstatou jazyka. Není tedy

³⁴ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 26.

³⁵ Ibid. s. 27.

³⁶ „Linguistic philosophy is not a theory of the world *and* of language *and* of philosophy *and* of mind. These four are but aspects of each other; they mutually entail or insinuate each other.“ (GELLNER, E. *Words and Things*. s. 27.)

³⁷ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 29.

nutné (a ani možné) nalézt pod takovýmto jazykem nějakou hlubší, skrytou logickou strukturu³⁸ (jak tomu bylo ještě v myšlenkách raného Wittgensteina a jeho díle *Tractatus logico-philosophicus*, kde byla teorie jazyka jako zrcadla světa jednou ze základních myšlenek). Gellner považuje za nejcharakterističtější vyjádření tohoto pojetí jazyka tzv. teorii jazykových her, kterou Wittgenstein vytvořil ve svých *Filosofických zkoumáních*. Teorii jazykových her Gellner v rámci lingvistické filosofie připisuje velmi důležité, až zásadní postavení.

Ernest Gellner upozorňuje, že se v tomto případě nejedná o takový význam slova „hra“, který by naznačoval určitou trivialitu či nedůležitost, a vysvětluje základní myšlenku teorie jazykových her těmito slovy: „To, co se chce říct, je, že jakékoliv tvrzení má význam, roli, pouze v určitém druhu kontextu. Tento kontext může být uměle vytvořen, jako když zvolání „Bingo!“ hraje určitou roli ve vytvořené hře; pak se jedná o „hru“ v doslovném, běžném smyslu. Nicméně je také možné účastnit se her, které jsme nevytvořili, her, které jako tradice nebo formy života přetrvaly po velmi dlouhou dobu a které se všichni hráči naučili, ale žádný z nich ji záměrně nevytvořil. V těchto hrách je nejdůležitější přirozený jazyk, kterým běžně hovoříme.“³⁹ Použití slova hra je tedy založeno pravděpodobně na jednom zásadním aspektu, který je společný všem hrám (ve všech možných významech tohoto výrazu), a to, že každá hra má nějaká pravidla, kterými se řídí, respektive, jimiž se řídí ti, kteří se hry účastní. Na základě této skutečnosti Gellner uvádí čtyři charakteristické znaky her⁴⁰:

³⁸ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 29 – 30.

³⁹ „What is intended is that any assertion only has meaning, a role, in a certain kind of context. This context can be artificially invented, as when the exclamation ‘Bingo!’ has a certain role in an invented game; then we have a ‘game’ in the literal, ordinary sense. Alternatively, however, we may take part in games we have not invented, games which, as traditions or forms of life, have persisted over a long time and which all the players learnt but none has deliberately built. Of these games, the language we ordinarily speak is the most important.” (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 30.)

⁴⁰ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 30 – 31.

1. Pravidla, která určují možné tahy ve hře, jsou v podstatě tou hrou samotnou a nemohou být rozporována. Pokud by se o to někdo pokoušel, už by nehrál danou hru. Tato pravidla jsou většinou vysvětlována pomocí názorného příkladu, jakým způsobem je možné ve hře učinit tah, pohnout figurkou apod. Pokud hráč jedná v rozporu s tímto příkladem, nehraje již danou hru.
2. Pravidla jsou považována za jakousi normu, která určuje, co mají figurky dělat nebo co se s nimi má dělat. Tato pravidla mohou být do značné míry obecná nebo mohou nechávat jistý prostor pro manévrování, ale nemá smysl se snažit s těmito normami polemizovat, protože jsou podstatou či cílem dané hry.
3. Plnohodnotný tah musí (měl by) mít nějakou možnou alternativu. Není tomu tak vždy, jak v hrách jako takových (např. šachy), tak i v jazykových hrách. Nicméně obecně je platnost tohoto pravidla nutná, abychom situaci považovali za hru. Pokud by hra neměla žádné možné varianty tahů, žádné alternativní postupy a vše by tedy od začátku do konce bylo předem dané, těžko bychom takovou situaci označili za hru. Taková situace by odpovídala spíše prodanému fotbalovému zápasu s předem dohodnutým výsledkem.
4. Valná většina her obsahuje figurky (nebo obecně symboly) naprosto odlišných druhů či kategorií, které jsou vzájemně nezaměnitelné. Příklad je zde uveden opět na šachách. Netýká se ale jen kompetencí jednotlivých figur. Ke hře přece neodmyslitelně patří i čtverečková hrací deska. Není ale normální (a správné) ptát se, zda mohu tak jako s figurkami pohybovat i s deskou nebo snad s jednotlivými čtverečky místo figurek. Přesně to ale podle lingvistických filosofů dělali staří filosofové, kteří pokládali takto podivné a nesmyslné otázky, čímž vyvolali mnoho nedorozumění a omylů, které leckdy přetrvávaly po dlouhé věky.

3.3. Čtyři pilíře lingvistické filosofie

Ernest Gellner tato čtyři pravidla, která se původně vztahují k teorii jazykových her či spíše k hrám obecně, mírně zobecňuje a takto upravená pravidla označuje za čtyři základní pilíře, na kterých spočívá samotná lingvistická filosofie.

3.3.1. Argument modelového příkladu ⁴¹

Tento argument je podle Gellnera pro lingvistickou filosofii naprosto zásadní a zcela jí prostupuje. Spíše než proklamován je podle něj ale mlčky přijímán a předpokládán.

Argument modelového příkladu je založen na lingvistickou filosofií přijímané myšlence, že význam slova je jeho užití. Užitím se myslí jeho běžné užití v přirozeném jazyce. Takovýmto způsobem může být „dokazována“ existence například některými filosofickými teoriemi odmítaných entit na základě toho, že v přirozeném jazyce mají (výrazy, které je označují) své užití a také užívány jsou.

Gellner nejprve záměrně uvádí takový příklad, aby vyzněl absurdně. Snaží se předvést argument modelového příkladu na situaci, která by nastala, pokud by někdo prohlásil, že „stoly neexistují“, a rekonstruuje postup lingvistických filosofů v souladu s argumentem modelového příkladu. Podle Gellnera jsou dvě možné varianty, jaká může po takovémto výroku následovat reakce. Buď je tento člověk pomatený, nebo používá slova nějakým novým způsobem, na jehož základě je toto tvrzení možná smysluplné. Na základě argumentu modelového příkladu by mu ale bylo vysvětleno, že existuje mnoho příležitostí, kdy můžeme

---

⁴¹ „The Argument from the Paradigm Case“ (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 33 – 40.)

smysluplně užít slovo „stůl“, abychom referovali k té věci, tedy ke stolu, a proto tedy stoly existují.

Nicméně argument modelového příkladu je také možné použít na mnohem méně jednoznačné a více sporné výrazy. Jedním z takových sporných výrazů je například problém existence svobodné vůle člověka. Toto je otázka (a nikoliv okrajová), která filosofii provází snad již od samého počátku. Je úzce spojena s odpovědností člověka za své činy a má velký vliv i na pohled na historii. Je to závažná otázka, která se dotýká samé podstaty člověka. Lingvistická filosofie tento problém vyřeší na základě argumentu modelového příkladu velmi jednoduše a rychle. Při pohledu na šťastného, směřícího se ženicha po boku jeho vyvolené, šťastné, směřící se nevěsty je asi zcela na místě, když někdo prohlásí, že si ji vzal „ze své vlastní svobodné vůle“. Toto podle Gellnera stačí lingvistické filosofii k prokázání existence svobodné vůle člověka. Všechny ostatní problémy, které s tím spojovala minulá filosofie, jsou irelevantní a zbytečné.

Gellner uvádí i jednu z variant argumentu modelového příkladu, a to způsob, jakým se dítě učí rozumět slovům. Dochází k tomu, tak že dítě musí dané slovo slyšet ve vhodném kontextu, ve kterém se užívá. Z toho pak pochopí jeho význam a později se ho naučí i samo tímto způsobem používat.

Podle Gellnera je ale argument modelového příkladu pouhým přeformulováním modelu jazyka jako jazykových her. Slovo získává význam ve svém užití, jeho význam je tedy dán určitým jazykem, jeho pravidly i zvyky. Znamená to, co běžně znamená (jak je běžně užíváno). Snaha popřít či odmítnout, že slovo znamená to, co se pod ním běžně rozumí, tedy prý značí buď ignoraci jazyka, nebo touhu po jeho reformě. Nicméně snahou mnohých filosofických proudů rozporujících běžné, modelové užití slov nebylo pouhé vytváření neologismů. Snažili se upravit

právě ta daná pravidla pro užívání těchto slov, což je lingvistickou filosofií považováno za absurdní.

Gellner se snaží ukázat, podle jeho slov, „hloupost“ argumentu modelového příkladu a prohlašuje, že zde dochází k záměně konotace a denotace. Toto demonstruje na příkladu užívání slova „zázrak“. Tento výraz jistě má určité standardizované užití, to ovšem nic nevypovídá o legitimitě jeho užití, zda je toto užití opodstatněné. Skutečnost, že výraz má užití, značí, že lidé jakožto uživatelé jazyka jednak připisují tomuto výrazu nějaký smysl, a jednak předpokládají, že se tento smysl také vztahuje k nějakému skutečnému objektu – což je jeho denotace. To ale v žádném případě neznamena, že tento předpoklad je nutně správný. Stejně tak se Gellner vrací k příkladu svobodné vůle a namítá, že pojem svobodné vůle není definován pomocí obrazu šťastných novomanželů. Naopak, my se z pohledu na směřujícího se ženicha snažíme interpretovat situaci, již jsme svědky. Ovšem naše interpretace nemusí být vždy správná.

V souvislosti s argumentem modelového příkladu Gellner ještě zmiňuje problematiku kategorií, která byla pro filosofii vždy jedním ze základních kamenů. Existence kategorií jako je krása, lidskost, bělost či logické vztahy je věčná otázka či spíše věčný spor. Gellner kategorii definuje zhruba jako „termín, který označuje nebo zahrnuje celý druh lidského diskursu“⁴². Byla samozřejmě snaha aplikovat argument modelového příkladu i na problematiku kategorií, ovšem podle Gellnera neúspěšně. Především uvnitř jednotlivých kategorií se tento argument ukázal jako nepoužitelný. Argument modelového příkladu „neprokáže ani existenci černých labutí, ani neexistenci jednorožců“⁴³. Aplikace tohoto argumentu na celé kategorie je více problematická. Pokud někdo odmítá celou kategorii, odmítá celý určitý druh diskursu. Je ale otázkou, zda

⁴² „a term which indicates or embraces a whole species of human discourse.” (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 38.)

⁴³ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 38.

tímto činí tah v rámci jazykové hry, nebo zda odmítá jistou jazykovou hru jako celek. Podle Gellnera je možné, že tím činí obojí. Tuto možnost se snaží vyložit na příkladu popírání existence čarodějnic. To lze považovat jak za platný krok v rámci poměrně široké jazykové hry, ve které probíhá diskuse o tom, jaké druhy bytostí existují, tak ale i za odmítnutí celého specifického diskursu, v tomto případě „jazyka čarodějnic“, přičemž tyto kroky se vzájemně nevylučují.

Gellner tedy ukazuje případ, kdy je argument modelového příkladu nedostatečný. To však podle něj stačí k tomu, aby byl celý argument považován za nedostatečný či neplatný.

3.3.2. Zobecněný naturalistický omyl ⁴⁴

Pojem naturalistický omyl pochází od britského filosofa George Edwarda Moora, z díla *Principia Ethica* (1903).⁴⁵ Základní myšlenka je taková, že z toho, co je (tedy z aktuálního stavu), nelze usuzovat, co být má nebo by být mělo (tedy stanovovat normu). Pokud se tak děje, je tento postup označen jako naturalistický omyl. Původně se uplatňoval v oblasti etiky, ale jeho aplikaci je možné rozšířit na různé oblasti.

To také dělá Ernest Gellner, když lingvistické filosofii vyčítá stálé a systematické porušování tohoto pravidla (neusuzovat z toho, co je, na to, co být má). Tento postup nevyhnutelně vyplývá z toho, že lingvistická filosofie se snaží řešit filosofické problémy zkoumáním přirozeného jazyka, tedy současného užívání daného pojmu či aktuálních pravidel, která se určité oblasti dotýkají, a z výsledků těchto zkoumání vyvozují závěry, se kterými zachází jako s obecně platnými a určujícími. Toto odvozování norem z aktuálního stavu (užití) provází lingvistickou filosofii

⁴⁴ „Generalized Naturalistic Fallacy“ (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 40 – 43.)

⁴⁵ HURKA, Thomas. "Moore's Moral Philosophy", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2010 Edition), [online].

a někteří její představitelé si toho podle Gellnera byli vědomi. Nicméně uznávali tento postup jako nesprávný pouze v případech, které se týkaly určení hodnoty, hodnocení. To je ovšem pro Gellnera opět nepřijatelné. Není možné, aby uznávaný postup byl někdy, v určitých případech neplatný a někdy platný. V takovém případě tento argument (přechodu od aktuálního užití k normě) označuje za nedostatečný, tak jako tomu bylo u argumentu modelového příkladu. Mimoto poznamenává, že „v podstatě všechny filosofické problémy jsou v tomto smyslu problémy hodnoty: pouze filologové se skutečně zajímají pouze o to, jak se slovo užívá. Otázka se stává filosofickou, když se zabývá opodstatněným, hodnotným užitím výrazu. To je to, co filosofie vždy měla na mysli a to jediné, co také rozumě může mít na mysli a *to je přesně to, proč staří filosofové netoužili být filology nebo lexikografy*“⁴⁶.

3.3.3. Kontrastní teorie významu ⁴⁷

Kontrastní teorie významu říká, že aby měl určitý termín význam, musí existovat (alespoň v možnosti) něco, co pod něj nespadá. Jinými slovy význam výrazu je tvořen jednak tím, že existují některé věci, které pod něj spadají, a jednak tím, že existují jiné věci, které pod něj nespadají. „Slovo „jablko“ má význam, protože některé věci jsou jablka a jiné nejsou.“⁴⁸ Tato hranice, která určuje, co pod termín spadá a co nikoliv, se může měnit či posouvat, podle toho, jak se během času mění význam daného výrazu. Nicméně pro lingvistickou filosofii je nepřijatelný posun, který označuje za typicky filosofický, tedy takový, který nastavuje taková kritéria pro to, co pod termín spadá a co ne, že pod termín

---

⁴⁶ „virtually *all* philosophical problems are in this sense problems of value: only philologists are concerned with just how, in fact, a word is used. A question becomes philosophical when it is about the valid use of a term. This is what philosophy has always meant, and the only thing it sensibly can mean, and *this is precisely why past philosophers were not tempted to be philologists or lexicographers*” (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 42.)

⁴⁷ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 43 – 47.

⁴⁸ Ibid. s. 44.

nemůže spadat nic (příliš přísná kritéria) nebo naopak musí spadat vše (příliš mírná kritéria). Takovýto termín pak nemá žádný kontrast, žádnou antitezi a tím pádem ani žádný význam. Ti, kteří takovéto termíny používají, tak většinou podle lingvistické filosofie činí z přemíry filosofické snahy, říci něco všeobjímajícího, ale neuvědomují si, že neříkají nic.

Nicméně podrobíme-li kontrastní teorii významu, resp. její explicitní vyjádření, kritériím, které sama stanoví, nastane paradoxní situace. Aby kontrast významu měl nějaký kontrast (tedy aby byla splněna podmínka nabytí významu), musí existovat možnost užití jazykového termínu bez kontrastu.

To ovšem není to hlavní, co této teorii Ernest Gellner vyčítá. Upozorňuje především na to, že kontrastní teorie významu je svým způsobem pouze obrácený argument modelového příkladu, jakýsi modelový příklad neaplikovatelnosti. Zatímco argument modelového příkladu uvádí, kde je výraz možné použít, kontrastní teorie významu poukazuje na případy, kdy naopak termín není možné použít. Do určité míry to vyplývá z argumentu modelového příkladu samotného – je-li něco modelový příklad, musí být svým způsobem jedinečný, tedy ne vše může být modelovým příkladem pro daný výraz.

Gellnerova kritika směřuje k nedostatečnosti jednotlivých argumentů (argument modelového příkladu, zobecněný naturalistický omyl, kontrastní teorie významu), stojí-li samostatně. Lingvistickou filosofii obviňuje ze snahy zakamuflovat tuto slabost tím, že zmíněné argumenty či teorie uvádí pohromadě, najednou, čímž se snaží vytvořit iluzi jejich vzájemné podpory. Tato snaha je podle něj ale marná a uvádění všech tří argumentů je stejně nedostatečné, jako jsou ony jednotlivé argumenty a nepřináší žádný nezávislý důkaz jejich platnosti.

Všechny tři zmíněné přístupy dělají podle Gellnera jednu a tutéž chybu, a to takovou, že si neuvědomují, že myšlenka není vázaná žádnou

z jazykových her, ale právě naopak, že ten nejdůležitější druh myšlení se zakládá na přehodnocování našich pojmů a zabudovaných norem či přehodnocování kontrastu užívaných pojmů. Filosofie, ale i jiné inovativní a kreativní obory jsou založeny právě na tomto nejcennějším druhu myšlení, který ale lingvistická filosofie mylně považuje za patologické, za nemoc jazyka. Tento druh myšlení zajišťuje intelektuální postup a rozvoj. Nové objevy nevznikají v rámci definovaných jazykových her a běžných (povolených) tahů uvnitř nich.⁴⁹ Důležité objevy a vynálezy zpravidla vznikaly právě jako důsledek zcela nového, neotřelého a neobvyklého pohledu na starý problém nebo použitím něčeho běžného, starého, ovšem zcela novým, neobvyklým způsobem. Tedy právě porušení zaběhnutých pravidel byla pro nové objevy zcela zásadní.

3.3.4. Polymorfismus⁵⁰

Čtvrtým pilířem lingvistické filosofie, tak jak ji popsal Ernest Gellner, je polymorfismus. Tuto teorii označuje za možná nejvýstižnější a nejcharakterističtější znak lingvistické filosofie. Základním aspektem této teorie je „obrovský důraz na komplexitu, na rozmanitost, na nejasné hranice a přechody mezi pojmy, na podstatu *sui generis* jazykových forem a filosofických problémů“⁵¹. Na druhou stranu na obecnost je pohlíženo s velkou obezřetností, podezřívavostí nebo možná až s opovržením. Zobecnění je zkrátka podezřelé. Obecnost sama o sobě je považována za znak nepravdivosti. „Obecný model jazyka nebo určitého druhu diskursu je prohlášen za nesprávný ne proto, že by to byl špatný model, ale proto, že je obecný.“⁵²

---

⁴⁹ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 48.

⁵⁰ Ibid. s. 49 – 56.

⁵¹ Ibid. s. 49.

⁵² Ibid.

Jelikož je ve středu zájmu jazyk, je tedy jasné, že tato charakteristika se vztahuje také (a především) na něj. Jazyk je velice rozmanitý a komplexní. To je ale také příčinou toho, že všechny (nebo téměř všechny) filosofické otázky a omyly vyplývají z chybné interpretace rozmanité jazykové skutečnosti, a především ze snahy napasovat ji na nějaký obecný, zjednodušený model.

Polymorfismus jakožto čtvrtý pilíř doplňuje předchozí tři pilíře, které obhajovaly aktuální užití jazykových výrazů oproti filosofickému užití a podporovaly tzv. pravdu běžného či zdravého rozumu. Polymorfismus pak odhaluje důvody, proč k těmto filosofickým omylům docházelo. Nejen, že tedy šlo o nesprávné užití jazyka, ale co bylo příčinou tohoto chybného, filosofického užití. Stojí za tím snaha o zobecnění, o zjednodušení. To je podle lingvistické filosofie zásadní chyba a postup by měl být přesně opačný, tedy zabývat se nesmírnou komplexností jazyka, brát ji na vědomí a nesnažit se o zjednodušování či uplatňování obecných modelů.

Teorie polymorfismu je lingvistickou filosofií užívána také jako argument proti existenci nějakého základního, fundamentálního či ideálního jazyka.

Ačkoli lingvističtí filosofové tak sami nečiní, Ernest Gellner rozlišuje dva druhy polymorfismu podle vztahu k pojmům – interní a externí. Interní polymorfismus znamená, že nejen, že významy slov nejsou nějaké konkrétní věci, ale že také nemusí nutně existovat jedinečné kritérium, jak lze nějaký pojem užívat. Tato skutečnost je podle Gellnera dvojitým potvrzením nominalismu proti realismu. Jako příklad uvádí slovo „hra“. Zde se ani nejedná o homonymum (tedy případ, že by bylo více méně náhodou v daném jazyce užíváno jedno a to samé slovo pro vyjádření odlišných, na sobě nezávislých významů, jako je tomu například u slova „jazyk“ či „raketa“). Hry spolu mají v určitém smyslu vždy něco

společného. Tento „termín lze velmi dobře aplikovat na celou třídu objektů A, B, C, atd., a to takovým způsobem, že A má něco společného s B a B [má něco společného] s C, ale není nutné, aby mělo něco společného A s C.“⁵³ Toto je přirovnáváno k rodinné podobnosti, která je obvyklá pro členy jedné rodiny, kteří zpravidla vykazují na základě různých společných rysů podobnost, a přesto nemusí mít dva členové této rodiny navzájem žádné společné znaky. Nicméně Gellner prohlašuje, že neexistuje žádné kritérium, které by dokázalo zahrnout všechny věci a činnosti, které se běžně nazývají hrami. To je tedy podle Gellnera interní polymorfnost pojmů.

Zatímco externí polymorfnost pojmů znamená, že ne všechny pojmy lze používat stejným způsobem. Ignorování této skutečnosti je opět označeno za jeden z významných pramenů chyb a omylů tradiční filosofie. Je mylné se domnívat, že výrazy jako „bytí“ nebo „existovat“ fungují svým způsobem analogicky jako výrazy „zpívání“ nebo „štěkat“.⁵⁴ Na tomto místě Gellner opět odkazuje k pojmu, který zavedl Gilbert Ryle, tedy k tzv. kategoriální chybě (viz 3.1.3.). Slova jsou užívána za mnoha různými účely, a tedy i mnoha různými způsoby. Z chybného předpokladu, že všechna smysluplná slova jsou „jména“ a jednotlivé entity jsou nositeli těchto jmen, vzniká podle lingvistické filosofie teorie existence univerzálií, objektivních hodnot atd. Základem tohoto omylu opět tedy mělo být příliš zjednodušené pojetí fungování jazyka. „Vše je takové, jaké je“, prohlašuje lingvistická filosofie. Není tedy možné redukovat některé jevy na jiné. Jazyk je nutné zkoumat v jeho plné rozmanitosti.

Polymorfismu nelze vyčítat tvrzení, že jazyk je velice komplexní a rozmanitý a má mnoho různých způsobů užití. Tuto skutečnost pravděpodobně nebude nikdo popírat. Ani fakt, že jazyk není zcela

⁵³ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 51.

⁵⁴ (...), „being“, „to exist“, functions in a manner analogous to terms like „singing“ or „to bark“.“ (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 52.)

vnitřně homogenní, nebude předmětem velkých rozepří. Ovšem to, co Gellner⁵⁵ teorii polymorfismu vyčítá je velmi podobné námitkám uvedeným u předchozích tří pilířů lingvistické filosofie. Gellner má pocit, že tato doktrína podryvá intelektuální rozvoj a zabraňuje posunu myšlení, založenému na sjednocení a koherenci a na snaze o odstranění výjimek a nahodilostí, protože jediným přijatelným postupem je konkrétní (tedy ne-obecné) popisování aktuálního užití, u kterého ze zřejmých důvodů, jako je nesmírná komplexita a pestrost, lze zmíněné koherence dosáhnout jen velmi těžko (jestli vůbec). Apriorní odmítání modelů (které jsou vždy určitým způsobem zobecňující a zjednodušující) není krok, se kterým by se dalo snadno souhlasit. Model může být velmi užitečný pro pochopení mnohých složitých jevů, právě proto, že akcentuje ty nejpodstatnější části a nezahrnuje všechny detaily – ovšem musíme se vždy být vědomi toho, že se jedná o „pouhý“ model.

Tím ovšem Gellnerovy námitky proti polymorfismu nekončí. Samotná myšlenka, že bychom mohli „uchopit funkce jazyka v jejich plné jedinečnosti a individualitě, bez zobecňování“⁵⁶, je pro Gellnera těžko přijatelná. Podle něj předpokládá dvě věci, které jsou ovšem obě samy o sobě velmi diskutabilní:⁵⁷

1. možnost idiografické vědy
2. možnost pojmové neutrality

Idiografická věda, tedy taková věda, která by byla schopna zachytit a poznávat jednotlivé jevy a věci, aniž by si pomáhala prostřednictvím obecných pojmů, jak uvádí Gellner, zachytit je „v jejich plné individualitě“⁵⁸, není lingvistickou filosofií přímo proklamována. Nicméně způsob, který navrhuje a prosazuje pro zacházení s pojmy a jazykovými

---

⁵⁵ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 56.

⁵⁶ (...), „grasp linguistic functions in their full idiosyncrasy without generalizing“ (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 56.)

⁵⁷ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 56.

⁵⁸ Ibid. s. 56.

výrazy, podle Gellnera přesně odpovídá výše zmíněným požadavkům, tedy poznávání a popisování konkrétních individuálních jevů nejlépe pomocí ukázání či předvedení, bez užití obecných pojmů.

Co se týče neutrality, Gellner uvádí⁵⁹, že pro lingvistickou filosofii je typické, že sama sebe považuje za neutrální, a také se snaží stavit do pozice, že není vlastně žádnou doktrínou či teorií, nýbrž že je aktivitou. Ernest Gellner ovšem namítá, že v praxi toto není možné. Taková situace by mohla nastat pouze v případě, že „by bylo možné, jednoduše „ukázat“ pojem, předvést užití určité skupiny slov: ale ve skutečnosti takovéto aktivity předem předpokládají platnost těchto pojmů (...)“⁶⁰. Proti této námitce se podle Gellnera lingvističtí filosofové brání dvěma způsoby:⁶¹

1. Tvrzením, že pouze ukazují či předvádějí užití slov a činí tak bez nějakého obsáhlého komentáře. To však Gellner označuje za iluzi, které lingvističtí filosofové podléhají. Oponuje, že pokud se jim v nějakém (podle Gellnera ne příliš častém) případě podaří dosáhnout jejich cíle a pouze ukázat, jak je termín používán, stejně potom následuje jakési naznačení toho „správného“ vhledu, který zamezuje vzniku nedorozumění. Toto naznačení se ukazuje již ve způsobu, jakým to konkrétní užití ukázáno či předvedeno apod.
2. K popisuování užití jazykových výrazů lingvističtí filosofové používají pojmy současného přirozeného jazyka, což jim má zajistit neutralitu. Tím ale podle Gellnera předem předpokládají platnost a aplikovatelnost přirozeného jazyka. Jenomže tento předpoklad je zároveň tím, co měla tato metoda za cíl dokázat.

---

⁵⁹ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 57.

⁶⁰ (...) „if it *were* indeed possible simply to “show” a concept, to exhibit the use of a group of words: but in fact such activities presuppose the validity of those concepts (...)” (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 57.)

⁶¹ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 57 – 58.

Na tomto místě se podle Gellnera uzavírá kruh, ze kterého není jak vystoupit. Lingvistická filosofie zde čelí dilematu, zda je její metoda skutečně pouhé popisování užití jazykových výrazů nebo zda z tohoto popisu vyplývají nějaké další, podstatné důsledky. V prvním případě vyvstává otázka, zda má takováto metoda nějaký významný přínos, zda není triviální. A v druhém případě je to otázka, zda tedy to „něco“, co z této metody vyplynulo, není možné nějakým způsobem vyjádřit, posoudit či ohodnotit.⁶² Gellner lingvistické filosofy osočuje, že v případě, že je jim vyčítána trivialita, poukazují na to, že jejich metoda přináší mnohem hlubší vhledy než jen zkoumání užití slov, ale pokud po nich někdo chce, aby specifikovali tyto hluboké, tajemné vhledy, odvolávají se na to, že neprovádějí žádná hodnocení, jsou neutrální a že v tomto ohledu nezastávají žádná stanoviska.

Ke zmíněným myšlenkám polymorfismu Ernest Gellner ještě podotýká, že jsou směřovány především na užití jazyka, ne na jazyk jako celek. Tolik zdůrazňovaná variabilita se vztahuje hlavně na obrovskou rozmanitost funkcí a rolí, které může jazykový výraz zastávat a hrát. Nejedná se tedy o nějakou nepostižitelnou šíři jazyka jako takového, která by způsobovala například jeho chaotičnost či roztříštěnost. Naopak lingvističtí filosofové považují přirozený jazyk za v jistém ohledu dokonalý nástroj. Dokonalý minimálně v tom smyslu, že podle nich není nutné (a není ani dost dobře možné) ho nějakými vnějšími zásahy vylepšovat. V tomto ohledu je poukazováno na vývoj jazyka, který nebyl a není nikterak náhodný a má za následek, že jazyk obsahuje zhruba řečeno přesně to, co obsahovat má a ke svému fungování nepotřebuje, ani více, ani méně. Každá z jeho částí má svoje využití, hraje nějakou roli, žádná není zbytečná – alespoň podle lingvistického funkcionalismu⁶³. „Dokonalost“ přirozeného jazyka také vyplývá z jednoho z předpokladů lingvistické filosofie, totiž že neexistuje žádný ideální, tedy dokonalý

---

⁶² GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 58.

⁶³ *Ibid.* s. 62.

jazyk. Z tohoto důvodu neexistuje pro náš přirozený jazyk žádné měřítko, které by dovolilo srovnání. Z tohoto pohledu může být přirozený jazyk označen za svým způsobem dokonalý. „Je dokonalý, protože neexistuje žádná norma dokonalosti...“⁶⁴

3.4. Pohled na filosofii – tradiční i novou

Dosavadní problematika se vztahovala v první řadě především k jazyku, jeho pojetí, jeho užití. Ačkoliv již mnoho věcí bylo naznačeno nebo zmíněno, tato kapitola se bude zabývat lingvistickou filosofií a jejími postoji nejen k dosavadní, tradiční filosofii, ale také tím, jak vidí sama sebe. Důležité je ale také zohlednit, z jakých filosofických kořenů lingvistická filosofie vyrůstá a co ji na její cestě ovlivnilo, proti čemu se vymezuje apod.

3.4.1. Filosofie jako doktrína vs. filosofie jako aktivita

Tato dvě pojetí filosofie zde stojí proti sobě jako protikladná. Tradiční, „stará“ filosofie se vyznačuje tím, že explicitně formuluje různé doktríny, což je jí samozřejmě lingvistickými filosofy vyčítáno jako jedna z prvních věcí. Postup tradiční filosofie je označen za patologický, za nemoc jazyka. Lingvistická filosofie, tedy filosofie nová a zdravá, která tuto nemoc diagnostikovala, se tedy takovému postupu musí v každém případě vyhnout.

Toho se snaží dosáhnout tím, že víceméně (pokud možno) nepředkládá žádné obecné formulace svých stanovisek či výchozích předpokladů a pravidel, kterými se řídí, a postup, který považuje za správný, jaksi naznačuje tím, jak s jednotlivými konkrétními případy

---

⁶⁴ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 61.

zachází.⁶⁵ To má podle Gellnera za následek tu skutečnost, že základní principy a předpoklady této filosofie, které jsou svým způsobem nepřiznané a někdy dokonce popírané, lze jen velmi těžko podrobit kritice.

Lingvistická filosofie trvá na svém prohlášení, že je aktivitou, nikoliv doktrínou. S tím podle Gellnera úzce souvisí další předpoklad lingvistické filosofie, totiž že některé věci jsou nevyslovitelné. Tato myšlenka pochází už od raného Wittgensteina a je důležitým bodem jeho *Traktátu*. Nicméně i v lingvistické filosofii, která vychází především z myšlenek a názorů pozdního Wittgensteina, hraje stále velmi důležitou roli. „[Lingvistická filosofie] nemůže být doktrínou, protože nemůže mít co říct. Nemůže mít co říct, buď protože už tu pro ni nezůstalo nic, co by řekla, nebo proto, že „to nemůže být řečeno“, je to „nevyslovitelné“. Proto to musí být *aktivita*.⁶⁶ Gellner ovšem upozorňuje, že to, „co tato aktivita vyjadřuje, musí znovu být buď nevyslovitelné anebo to není vůbec nic.“⁶⁷ Přesto by to snad ale mělo být podle lingvistické filosofie možné nějakým způsobem vyjádřit, předvést či ukázat.

Proti prohlášení, že lingvistická filosofie je aktivita a ne doktrína, jako to bylo typické pro zavádějící a matoucí tradiční filosofii, Gellner namítá, že aktivita neznamená nějakou náhodnou činnost. I aktivita musí mít nějaká pravidla, kterými se řídí, nějaké předpoklady, ze kterých vychází atd., a tato kritéria mohou být a měla by být řečena. Lingvističtí filosofové tak ale podle Gellnera většinou nečiní a zaštiťují se „doktrínou nevyslovitelnosti“.⁶⁸

---

⁶⁵ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 63.

⁶⁶ „It cannot be a doctrine because it cannot have anything to say. It cannot have anything to say either because there is nothing left for it to say, or because it “cannot be said”, is “ineffable”. So it must be an *activity*.” (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 63 – 64.)

⁶⁷ „what the activity conveys must again be either ineffable or nothing at all.“ (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 64.)

⁶⁸ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 64 – 65.

Ernest Gellner tak nastiňuje tři možnosti, čím může lingvistická filosofie, jakožto specifická aktivita, být.⁶⁹

1. Pokud vyjadřuje nějaká nevyslovitelná pochopení či vhledy, pak se jedná o „doktrínu nevyslovitelnosti“. V tom případě, jelikož je doktrínou, je otevřena kritice zvenku.
2. Nebo se jedná o čistě terapeutickou aktivitu, která odstraňuje omyly a nedorozumění, které napáchala tradiční filosofie. Pak ovšem dává poměrně závažný příslib a hrozí tak nebezpečí, v případě, že by neuspěla, že bude velkým zklamáním.
3. V posledním případě může být pouhou aktivitou typu *l'art pour l'art*. Potom je ale podle Gellnera triviální.

S ohledem na druhý bod je zajímavé se podívat, co si lingvistická filosofie klade za cíl vlastně (vy)léčit. Víme, že jsou to filosofické problémy. Ale co pod tímto pojmem lingvistická filosofie rozumí? Podle jejích slov jsou to nedorozumění, zmatení či paradoxy, kterých je potřeba se zbavit.⁷⁰ Kromě toho, že, jak Gellner podotýká, to, co se může jednomu člověku zdát paradoxní, nemusí se už stejně jevit jinému, a dokonce ani jednomu člověku se s odstupem času jedna a ta samá věc nemusí jevit stejně⁷¹, tato odpověď ovšem také odhaluje jeden ze základních skrytých, mlčky přijatých či nepřiznaných předpokladů lingvistické filosofie. Totiž že svět je neparadoxní. Svět je podle lingvistické filosofie takový, jak ho popisují neparadoxní tvrzení. Svět je takový, jaký je – tedy takový, jaký se nám jeví, tak, jak ho vidíme pomocí našeho zdravého rozumu.

Co je tedy cílem? Kdy je možné označit tuto aktivitu jako úspěšně ukončenou? Až budou „všechny mouchy vypuštěny ze všech lahví“⁷². Tedy po rozpuštění všech filosofických problémů a nesmyslně

⁶⁹ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 65.

⁷⁰ Ibid. s. 66.

⁷¹ Ibid. s. 67.

⁷² Ibid.

položených filosofických otázek, po odstranění všech podivností a paradoxů. Takový svět, jaký odpovídá našemu zdravému rozumu, prostý paradoxů a nejasností, svět chladný a nudný (přínejmenším z filosofického hlediska).

V souvislosti s takovýmto tichým, nepřiznaným přijímáním předpokladů Ernest Gellner upozorňuje na Wittgensteinovo „slavné odhození žebříku“ v jeho *Traktátu*.

„6.54 Moje věty objasňují tím, že je ten, kdo mi rozumí, rozpozná nakonec jako nesmyslné, vystoupí-li – po nich – nad ně. (Musí takřikajíc odhodit žebřík poté, co po něm vystoupil nahoru.)

Musí tyto věty překonat, pak vidí svět správně.“⁷³

Gellner namítá, že pomyslný žebřík sice již není vidět, ale to neznamená, že tam není. Spíše to vede k tomu, že už není přiznáván nebo se od něj lingvističtí filosofové dokonce distancují. Podle Gellnera je ovšem tento žebřík v tomto stadiu pouze předem tiše předpokládán a svým způsobem ospravedlňuje lingvistickou filosofii pojatou jako aktivitu (jako protiklad k doktríně). Nicméně tento skrytý, nepřiznaný žebřík se skládá z jednotlivých doktrín, jako je „teorie světa založená na zdravém rozumu, jazykový funkcionalismus a teorie jazykových her, teorie patologie, eutanazie nebo prevence filosofie.“⁷⁴ Toto všechno Gellner považuje za nepřiznané doktríny, které stojí za lingvistickou filosofií a podporují ji, zatímco lingvistická filosofie sama se snaží za každou cenu přesvědčit své okolí, že je prostá jakýchkoliv doktrín, že je „pouze aktivitou“ nezatíženou touto chybou, která je charakteristická pro dosavadní, tradiční filosofii.

⁷³ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. s. 169.

⁷⁴ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 73.

3.4.2. Filosofické kořeny lingvistické filosofie

Je důležité zmínit se o filosofických proudech, které lingvistickou filosofii předcházely nebo se s ní vyskytovaly paralelně a byly spolu tudíž v kontaktu (ať už obrazně nebo v doslovném, osobním smyslu). Jsou to proudy, ze kterých buď lingvistická filosofie určité aspekty přejímá nebo se jimi inspiruje, anebo je naopak odmítá a vymezuje se vůči nim. Ať tak nebo tak, byly pro formování lingvistické filosofie zásadní. Jedná se především o logický atomismus, logický pozitivismus a filosofie zdravého rozumu.

3.4.2.1. Logický atomismus

Logický atomismus uplatňuje základní myšlenku fyzikálního atomismu, tedy že věci se dělí na části, které jsou nicméně na určité úrovni již dále nedělitelné, na poznání a jazyk. Jako první tento pojem používá Bertrand Russell a prvky logického atomismu nalezneme také u raného Wittgensteina v jeho *Traktátu*.

„1.2 Svět se rozpadá na fakty.“⁷⁵

„2.0201 Každou výpověď o komplexech lze rozložit na výpověď o jejich částech a na ty věty, které úplně popisují tyto komplexy.“⁷⁶

Dalším znakem logického atomismu, který opět nalezneme i ve Wittgensteinově *Traktátu*, je přesvědčení, že „poznání předpokládá interakci mezi tím, kdo poznává, a poznávaným objektem nebo, řečeno jazykovou terminologií, mezi větou a popisovaným stavem věcí“⁷⁷. Toto přesvědčení vychází z jednoduché myšlenky, totiž že poznání musí být poznání něčeho či vědění o něčem. Dotýkáme se tedy opět teorie jazyka

⁷⁵ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. s. 9.

⁷⁶ Ibid. s. 13.

⁷⁷ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 78.

jako zrcadla světa, která byla již zmíněna. Toto pojetí jazyka vyjadřuje Wittgenstein v *Traktátu*:

„4.01 Věta je obrazem skutečnosti“⁷⁸

„4.03 Věta musí starými výrazy sdělovat nový smysl.

Věta nám sděluje nějakou situaci a musí tedy *podstatně* s touto situací souviset.“⁷⁹

„4.05 Skutečnost se porovnává s větou.“⁸⁰

„4.12 Věta může reprezentovat celou skutečnost, nikoli však to, co musí mít se skutečností společného proto, aby tuto skutečnost mohla reprezentovat – logickou formou.

Abychom mohli reprezentovat logickou formu, museli bychom se s větou dostat mimo logiku, tj. mimo svět.“⁸¹

Logický atomismus je z určité části reakcí na holismus a „s ním spojený nerealistický obraz světa“⁸², a také je jakýmsi znovu-potvrzením empirismu a realistického pohledu na svět. K tomu využívá nových posunů v oblasti logiky, jako byla například nová notace. Logika a matematika v té době velmi poskočily vzhůru na „společenském či filosofickém žebříčku“.

Gellner zdůrazňuje jako jeden z podstatných faktorů Russellovo řešení paradoxu množin – teorii typů. Jeho důležitost spatřuje Gellner v tom, že oproti tehdy běžnému řešení podobných problémů, které většinou posouvalo hranice toho, co můžeme poznat, Russell naopak posunul hranice významu tím, že vyloučil určité druhy výrazů jako bezesmyslné.⁸³

---

⁷⁸ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. s. 47.

⁷⁹ Ibid. s. 51.

⁸⁰ Ibid. s. 55.

⁸¹ Ibid. s. 80.

⁸² GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 79.

⁸³ Ibid. s. 80.

Pro logický atomismus jsou tedy základní dvě myšlenky: představa jazyka jako zrcadla světa a teorie částí a celku. „Jazyk i svět se rozpadají na části: a jejich nejmenší, základní části se navzájem zrcadlí.“⁸⁴

Ovšem i logický atomismus, pravděpodobně tak jako všechny teorie, čelil obtížným problémům způsobeným jeho vlastními důsledky. Gellner vyjadřuje určitou pochybnost, zda je správné víceméně nekritické aplikování fyzikální teorie na zcela odlišnou oblast, v tomto případě na oblast komunikace a významu.⁸⁵ Jedním ze zásadních problémů se totiž ukazuje být skutečnost, že za celou dobu nikdo nebyl schopen najít či vymyslet přesvědčivý příklad atomické věty, tedy takové nezávislé věty, ze kterých je jako z atomů vystavěn celý náš jazyk, tedy i obraz světa. Tento fakt je možné považovat za selhání logického atomismu, který kritizoval holismus jako nerealistický, a nyní se ve světle tohoto neúspěchu jeví v podstatě stejně nerealisticky, jelikož jeho základní stavební kámen je takové povahy, obrazně řečeno, že ho „nikdo nikdy neviděl“, zkrátka není schopen ho předložit a obhájit.⁸⁶

Doposud jsme hovořili o aspektech logického atomismu, vůči kterým se lingvistická filosofie vymezuje a staví se k nim odmítavě. Nicméně některé rysy logického atomismu také přejímá.

To souvisí s dalším nezanedbatelným problémem, který přímo vyplývá z pojetí jazyka jako souboru atomických, elementárních vět či jejich spojení nebo derivátů. Tímto logický atomismus podle Gellnera nejen, že vylučuje ostatní filosofické teorie, ale i sám sebe. Jedno z možných řešení tohoto problému předvedl Wittgenstein svým slavným odhozením žebříku na konci *Traktátu*, o kterém již byla řeč.

---

⁸⁴ „Language and the world both split up into parts: and their ultimate parts mirror each other.“ (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 81.)

⁸⁵ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 81.

⁸⁶ *Ibid.* s. 82.

Ernest Gellner také upozorňuje na fakt, který považuje za zárodek polymorfismu ve Wittgensteinově *Traktátu*. Jedná se o to, že Wittgenstein, ač ve svém díle prosazoval teorii „zrcadlení“, byl nucen používat i takové termíny, které samy nic nezrcadlí. Takovéto termíny nazývá jako „formální pojmy“ a spadají sem termíny jako „věc“, „fakt“ nebo „vztah“. To je podle Gellnera náznakem, že k mluvení potřebujeme pojmy různých druhů, což je myšlenka, která se, jak jsme viděli v části 3.3.4., v teorii Polymorfismu vyskytuje.

Logicko-atomistické pojetí elementárních vět, jakožto zcela nezávislých jednotek, které, mají-li stejnou pravdivostní hodnotu, lze zcela libovolně zaměňovat, aniž by se změnila pravdivostní hodnota celého výrazu, které je z těchto vět složeno, se ukázalo být také jako problematické. Obtíže pro toto pojetí vznikly v případě nepřímých kontextů, tzv. propozičních postojů.⁸⁷ To jsou takové postoje, které vyjadřují určitý vztah jedince k obsahu dané věty a zpravidla jsou charakterizovány výrazy jako vědět, věřit, myslet si apod.⁸⁸ V těchto případech elementární věty ztrácejí svoji nezávislost. Gellner⁸⁹ jako příklad uvádí větu „Jones věří, že kotě je v botě.“⁹⁰ Není možné větu „kotě je v botě“ nahradit větou „pes je v boudě“, i když budou obě dvě pravdivé, protože Jones nemusí vůbec věřit tomu, že pes je v boudě, přestože tam skutečně je.

Wittgensteinovo řešení, které v *Traktátu* nabízí je svým způsobem behavioristické. Jde o redukci propozičních postojů na různé varianty tvrzení, že někdo něco říká. Takovéto tvrzení již „může být interpretováno jako více či méně komplexní popis fyzického stavu [jedince]“⁹¹. Tímto způsobem podle Gellnera interpretuje tvrzení týkající se stavů myslí i lingvistická filosofie.

⁸⁷ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 84.

⁸⁸ MATERNA, Pavel. *Dva druhy propozičních postojů*. [online].

⁸⁹ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 84.

⁹⁰ „the cat is on the mat“ – překlad zachovávající povahu slovní hříčky a rým pochází od J. Fialy

⁹¹ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 84.

3.4.2.2. Logický pozitivismus

Ernest Gellner popisuje logický pozitivismus jako teorii, která je velmi podobná logickému atomismu Wittgensteinova *Traktátu*, je ovšem „jasnější, méně dramatický a méně aforistický“⁹². Mezi uvedenými proudy ale pozoruje i další rozdíly. Logickému pozitivismu přičítá k dobru skutečnost, že nemá žádnou „doktrínu nevyslovitelnosti“. Místo toho však vše, co podle jeho názoru (logického pozitivismu) nesplňuje podmínky významu nebo je jakkoliv porušuje, nemilosrdně označuje za nesmysl. Nemá tedy žádnou motivaci k tomu, aby se takovéto „nesmysly“ snažil vyslovit. Logický pozitivismus se také nesnaží odvozovat strukturu světa od struktury jazyka, jak se to snaží činit logický atomismus na základě teorie jazyka jako zrcadla světa. Pro logický pozitivismus je svět tvořen čistě smyslovými daty (sense-data).

Logickému pozitivismu Gellner přiznává největší dopad na širokou vzdělanou veřejnost. To má ale podle něj za následek skutečnost, že jako logický pozitivismus je vnímáno mnohem více filosofických proudů, než jen logický pozitivismus v užším slova smyslu. Pod toto širší označení mohou spadat i lingvističtí filosofové, kteří se proti tomu samozřejmě ohrazují a zdůrazňují rozdíly, které je od logického pozitivismu odlišují. Nicméně Gellner trochu přísně konstatuje, že tyto rozdíly nejsou příliš podstatné a „široká veřejnost“ tak příliš velkou chybu nečiní.⁹³

Ernest Gellner označuje logický pozitivismus za jeden ze základních možných životních postojů člověka a definuje ho jako „radikální empirismus formulovaný jako doktrína o jazyku a významu“⁹⁴. Základem je tvrzení, že existují pouze dva druhy smysluplných vět:

⁹² GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 86.

⁹³ Ibid. s. 87.

⁹⁴ Ibid.

1. věty pravdivé pouze na základě své logické formy (analytické věty)
2. věty ověřitelné smyslovou zkušeností nebo věty na ně převoditelné

Všechny ostatní věty, které nespádají ani do jedné z uvedených kategorií, nesplňují tedy tzv. verifikační kritérium, jsou nesmyslné (bezesmyslné). Gellnerova hlavní výčitka směřující k tomuto pojetí poukazuje na odmítnutí obrovské oblasti lidské řeči, kam patří promluvy týkající se např. etiky, estetiky, náboženství apod.⁹⁵ Nicméně největší potíž tzv. verifikačního kritéria spočívá v tom, že samo podmínky, které ukládá, nesplňuje. Je-li totiž aplikováno samo na sebe, tak jelikož není ani větou, která by byla pravdivá pouze na základě logické formy, ani větou, která je empiricky ověřitelná smyslovou skutečností, a tudíž musí podle svých vlastních pravidel spadat do kategorie vět nesmyslných.

Lingvistická filosofie podle Gellnera v určitém ohledu překonala logický pozitivismus a naznačuje, jakým způsobem k tomu došlo. Rozvíjí teorii, která porovnává přístupy obou proudů na základě rozlišení přístupu z hlediska první a třetí osoby. Logický pozitivismus, stejně jako logický atomismus označuje jako teorie založené na přístupu z hlediska první osoby, tak jak je tomu běžně u většiny teorií poznání, ačkoli tyto dvě jsou kamuflovány jako teorie jazyka. Lingvistická filosofie je pak podle Gellnera naopak založena na přístupu z hlediska třetí osoby, ačkoliv je opět maskována teorií jazyka. To má být stěžejní pro překonání logického pozitivismu lingvistickou filosofií.⁹⁶ Lingvistická filosofie odmítla přijmout model logického pozitivismu, který staví jedince poznávajícího svět do nadřazené pozice, jakožto osobu sestavující jednotlivé dané části světa v jeden celek a tím ho de facto vytváří. Lingvistická filosofie naopak poznávajícího jedince i jazyk, který užívá, považuje za proces v rámci či uvnitř tohoto světa. Svět tak přijímá jaksi samozřejmě.⁹⁷ Svět zde byl

⁹⁵ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 88.

⁹⁶ Ibid. s. 91.

⁹⁷ Ibid. s. 92.

dříve než jazyk a jazyk je nutné pojímat jako jeho součást. „Část – „jazyk“ – nemůže vyzývat či posuzovat celek – svět – jehož je částí.“⁹⁸ Nejedná se ale o pouhé překonání logického pozitivismu ani cílený útok na něj, jde o překonání všech teorií poznání, které se snaží najít odpověď na to, jakým způsobem konstruujeme náš svět a sestavujeme ho z jednotlivých částí.⁹⁹ Ernest Gellner vyjadřuje tento rozdíl takto: „Tradiční filosofie brala jazyk jako samozřejmost a lámala si hlavu se světem. Lingvistická filosofie bere svět jako samozřejmost a láme si hlavu s jazykem.“¹⁰⁰

Gellner v souvislosti se samozřejmým přijímáním světa, tak jak to činí lingvistická filosofie, opět upozorňuje na cirkularitu argumentu.¹⁰¹ Z předpokladu, že svět není problém, vyplývá, že argumenty, které se ze světa snaží problém činit, jsou mylné. Proto je nutné je nějakým způsobem odstranit či uvést na pravou míru. To přesně se snaží dělat lingvistická filosofie tím, že označí tyto zdánlivé problémy, pseudoproblémy za patologii jazyka a jejím cílem jejich úplné rozpuštění. Výsledkem a závěrem tedy je, že svět není problém. Toto však byl zároveň i výchozí předpoklad.

Lingvistická filosofie na jedné straně z principu odmítá logický pozitivismus již na základě toho, že je teorií poznání – filosofickou doktrínou. Na druhé straně však se ho dovolává v případě, že má potřebu vyloučit nějaké nepohodlné tvrzení. Dovolává se verifikačního kritéria při odsuzování metafyziky jako nesmyslu atd. Lingvistická filosofie je tak podle Gellnera možná pouze jako druhý stupeň logického pozitivismu. Logický pozitivismus nejprve odstraní veškeré metafyzické či transcendentální teorie (tím, že je označí za nesmysl) a poté může lingvistická filosofie pozitivismus překonat. Její úspěch by nebyl možný,

⁹⁸ „A part – „language“ – cannot challenge or sit in judgement on the whole – the world – of which it is a part.“ (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 92.)

⁹⁹ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 95.

¹⁰⁰ „The old kind of philosophy took language for granted and puzzled about the world. Linguistic Philosophy takes the world for granted and puzzled about the language.“ (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 107.)

¹⁰¹ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 94.

pokud by tyto teorie nebyly předem odstraněny. Tímto způsobem tak lingvistická filosofie podle Gellnera parazituje na logickém pozitivismu.¹⁰²

3.4.2.3. *Filosofie zdravého rozumu*¹⁰³

George Edward Moore a jeho tzv. filosofie zdravého rozumu již byla zmíněna, především v souvislosti s tzv. naturalistickým omylem. Gellner tuto filosofii označuje za jeden ze základních faktorů, které přímo ovlivnili vznik a následný úspěch lingvistické filosofie.

Mooreův přístup označuje jako velmi pečlivý, pedantský a horlivý.¹⁰⁴ Již z názvu, který tento přístup nese, je patrné, že největší důraz Moore kladl na správnost zdravého lidského rozumu, který nepotřebuje žádné další ospravedlnění či opodstatnění. Zkoumal doslovná filosofická vyjádření a porovnával je s běžným chápáním dané problematiky. Odmítal od sebe oddělit filosofii a běžné, každodenní, neproblematické chápání světa, tak jak to učinilo mnoho filosofů, kteří ve svých filosofických úvahách byli ochotni zpochybnit věci, které v běžném životě (převážně z praktických důvodů) přijímali a užívali bez pochyb. Gellner tento Mooreův přístup glosuje takto: „Descartes kdysi založil novou filosofickou tradici na tom, že se snažil o všem pochybovat. Moore založil jinou na tom, že striktně odmítal o čemkoliv pochybovat.“¹⁰⁵

Takovýto přístup nachází Gellner také v lingvistické filosofii a pojetí pozdního Wittgensteina. Tvzení, která jdou jaksí proti běžnému chápání či pojetí jsou označeny za zneužití jazyka. Cílem je tedy ukázat, osvětlit jejich nesprávnost a tím nedorozumění odstranit. Důsledkem takovéhoho přístupu (jak filosofie zdravého rozumu, tak lingvistické filosofie) je však

¹⁰² GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 95 – 96.

¹⁰³ „common sense“

¹⁰⁴ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 98.

¹⁰⁵ „Descartes once started a new philosophic tradition by trying to doubt everything. Moore started another by firmly refusing to doubt anything.” (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 99.)

podle Gellnera určitou degradací filosofie na pouhou analýzu.¹⁰⁶ Nicméně Moorova filosofie zároveň přináší myšlenku nemožnosti analýzy či redukce pojmů na jiné, také známou jako tzv. paradoxu analýzy. Podle této myšlenky jsou jen dvě možnosti – analýza může být buď triviální, nebo nesprávná. Je-li význam analyzovaného stejný jako význam výrazu, který je analýzou prvního pojmu (tedy např. synonymní výrazy), pak tato analýza nepřináší nic nového a je tedy triviální. Pokud ovšem analýza daného pojmu obsahuje něco více (nebo i méně), než pojem samotný, nemají tedy stejný význam, je tedy tato analýza nesprávná. To tedy naznačuje nemožnost redukce pojmů, což je jedna z hlavních myšlenek polymorfismu, který byl zařazen mezi základní pilíře lingvistické filosofie.¹⁰⁷

Paralel mezi filosofií zdravého rozumu a lingvistickou filosofií vidí Ernest Gellner mnoho. Ať už je to adorace zdravého rozumu v podobě argumentu modelového příkladu, odmítání redukce pojmů v podobě teorie polymorfismu, odsuzování tradiční filosofie a veškerých myšlenek jsou cích proti zdravému rozumu, resp. tvrzení odporujících běžnému užití přirozeného jazyka nebo společná myšlenka, že filosofie nezpůsobuje žádný rozdíl – svět je takový, jaký je a filosofie nechává vše, tak jak je. Není velký rozdíl, jestli je ve středu pozornosti zdravý rozum nebo běžný jazyk.¹⁰⁸

---

¹⁰⁶ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 101.

¹⁰⁷ *Ibid.* s. 101.

¹⁰⁸ „common sense“ X „common language“ (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 102.)

3.5. Epistemologie

Lingvistická filosofie nemá explicitně formulovanou teorii poznání jako takovou, což je vzhledem k jejím postojům samozřejmé. Naopak, pouze říká, proč je teorie poznání zbytečná a hlavně nemožná. Podle lingvistické filosofie zkrátka víme to, co se běžně domníváme, že víme.¹⁰⁹

Odmítnutí zkoumání psychických stavů člověka a psychologických procesů podílejících se na procesu poznání bylo aktuální již v té době, kdy lingvistická filosofie vznikala a toto odmítnutí se zrcadlí v pojetí přístupu z pohledu třetí osoby, který podle Gellnera lingvistická filosofie aplikuje, tedy v podstatě jejího behavioristického postoje. To znamená, že operuje s konkrétní osobou v konkrétní situaci ve světě, nikoliv s netělesným, nefyzickým duchem či egem, poznávajícím svět, ale vyskytující se někde mimo něj (ať už je pojmenován a pojímán jakkoliv).¹¹⁰

3.5.1. „Správný pohled na svět“

Přestože lingvistická filosofie se snaží působit tak, že není v podstatě žádnou teorií, doktrínou, u Wittgensteina se vyskytuje přesvědčení, že existuje něco jako ten „správný pohled na svět“.¹¹¹ Toto lze podle Gellnera nalézt jak u raného, tak i u pozdního Wittgensteina, samozřejmě pozměněné v souladu s jeho postojem odpovídajícím každému z období. V *Traktátu* se dokonce takovéto vyjádření vyskytuje doslovně, a to po již zmiňovaném odhození pomyslného žebříku, poté, co jsme po něm vystoupili nahoru. Učiníme-li tak, pak vidíme svět správně¹¹². To úzce souvisí s teorií zrcadlení, s teorií poznání, která

¹⁰⁹ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 133.

¹¹⁰ *Ibid.* s. 134.

¹¹¹ *Ibid.* s. 148.

¹¹² „6.54 (...) Musí tyto věty překonat, pak vidí svět správně.“ (WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. s. 169.)

považuje za nutné, aby existoval kontakt mezi poznávajícím a poznávaným předmětem, kterou Wittgenstein v Traktátu prosazuje, a s ní spojenou představu jakéhosi skrytého, dokonalého jazyka, který by reflektoval (zrcadlil) právě pouze jednotlivé fakty. Ve svém pozdním období ovšem teorii zrcadlení odmítá a „správný pohled na svět“ se mění. Snaží se ukázat pomocí teorie jazykových her, že slova nebo celá vyjádření nefungují tak, že by zrcadlila jednotlivé fakty, ale jejich základní funkcí je skutečnost, že hrají určitou roli v systému chování.¹¹³ Řečeno metaforicky, raný pohled znamenal „obtížné pronikání závojem“, zatímco pozdní pohled byl uvědomění si, „že tento závoj je realita.“¹¹⁴

Co však zůstává společné oběma postojům (ranému i pozdnímu), je to, co Ernest Gellner nazývá „doktrínou nevyslovitelnosti“¹¹⁵. Nejen v *Traktátu* „o čem nelze mluvit, o tom se musí mlčet“¹¹⁶, ale i užití pojmů a jazykové hry je nutné ukázat, předvést či popsat¹¹⁷ – nikoliv vysvětlit. V obou fázích je přítomna určitá nevyslovitelná pravda, která se ovšem také mění v závislosti na změně Wittgensteinových postojů. Nevyslovitelnou pravdu období raného Wittgensteina Gellner formuluje takto: „To, jaký byl svět předtím, než vznikl jazyk, by se odráželo v ideálním, dokonalém jazyce – obrovské množství individuálních malých atomických faktů (každý z nich zrcadlený atomickou větou), zcela na sobě vzájemně nezávislých a jako celek, součet vytvářející svět. Věty, které je zrcadlí (ještě snad spolu s jakýmsi zhuštěnými verzemi, zkratkami a složeninami těchto vět) by bylo to jediné, co by mohlo být řečeno, a proto tedy pravdy jako třeba ta, že toto je jediné, co může být řečeno, samy nemohou být řečeny.“¹¹⁸ Zatímco nevyslovitelná pravda

¹¹³ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 149.

¹¹⁴ *Ibid.* s. 153.

¹¹⁵ „ineffable doctrine“ (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 148.)

¹¹⁶ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. s. 169. (7)

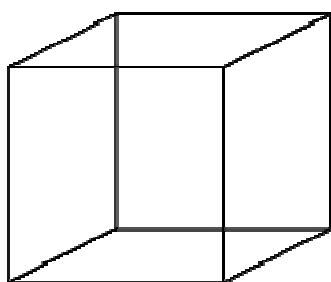
¹¹⁷ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 149.

¹¹⁸ „[T]he pre-lingual world was such as would be reflected in the perfect language – a mass of individual little atomic facts (each mirrored in an atomic sentence), wholly independent of each other and, as a totality, making up the world. The sentences mirroring them (plus, perhaps, some condensed versions, abbreviations and congeries of such sentences) were all that could be said, and hence truths such as that

v pojetí pozdního Wittgensteina podle Gellnera není „taková, která by přesahovala *jeden* dokonalý jazyk, ale taková, která by přesahovala *veškerou* nekonečnou rozmanitost jazykových her a přirozených jazyků: takováto pravda se snaží říci něco hodnotného nezávisle na pravidlech jakéhokoliv jazyka. (Například, že všechny pravdy jsou vázané na specifické jazyky a takřikajíc interní ve vztahu k nim.)“¹¹⁹

Fakt, že Wittgensteinova teorie obsahuje jakýsi „správný pohled na svět“, spolu se skutečností, že označil veškerou dosavadní filosofii za patologickou, považuje Gellner za vrchol arogance Wittgensteinovy filosofie.¹²⁰

3.5.2. Lingvistická filosofie jako Neckerova krychle

Neckerova krychle je známý optický klam demonstrující dvojznačnost. Při pozorování tohoto objektu se obraz samovolně mění – přední strana se postupně proměňuje v zadní a naopak. Ani o jednom z obrazů nelze říci, že je správný (nebo správnější než ten druhý), oba jsou naprosto rovnocenné. K tomuto obrazci Gellner přirovnává filosofii pozdního Wittgensteina, potažmo lingvistickou filosofii, která je podle něj vnitřně dvojznačná, nikoliv však omylem, nýbrž ze své podstaty.¹²¹

Jedná se o přeskokování mezi realismem a idealismem. Realismus je obsažen v přesvědčení, že způsob, jakým o věcech mluvíme a že o

---

this was all that could be said, could not themselves be said.” (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 147.)

¹¹⁹ „(...) not such as transcended *one* perfect language, but such as transcended *all* of an endless multiplicity of language games and natural languages: they try to say something valid independently of the rules of all or any specific languages. (For instance, that all truth is tied to specific languages and so to speak internal to them.)” (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 147 – 148.)

¹²⁰ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 157.

¹²¹ Ibid. s. 160.

nich mluvíme, na ně samotné nemá žádný dopad, věci zkrátka jsou tak, jak jsou. Nicméně jsou zde i prvky idealismu, a to především v podobě nemožnosti vystoupení z jazyka. „I když věci zůstávají tak, jak jsou, nehledě na to, jak o nich mluvíme, nemůžeme o nich mluvit, aniž bychom mluvili.“¹²² Nemůžeme říci, jaké by věci byly, nebýt jazyka (tedy nezávisle na jazyku), a proto není možné opravovat to, jak se věci na základě jazyka jeví. Nemáme pro to žádné měřítko, protože se mimo jazyk nikdy nemůžeme dostat, není tak možné provést žádné srovnání.

Gellner upozorňuje, že z obou částí vyplývají tautologická tvrzení: „Věci jsou tak, jak jsou“ a „nemůžeme mluvit, aniž bychom mluvili“.¹²³ Tuto skutečnost považuje za jeden z faktorů, který se podílel na významném úspěchu lingvistické filosofie, na vytvoření dojmu, že to zkrátka musí být pravda.

Dva zmíněné pohledy, tedy realistický a idealistický, se nejen paralelně uplatňují, ale také se svým způsobem navzájem podporují. Na základě realistického pohledu pojmáme jedince i jazyk z hlediska třetí osoby, naturalisticky. Tento pohled doplní idealistické pojetí: „Nemůžeme o věcech mluvit jinak, než že o nich mluvíme, a proto jsou takové, jak o nich mluvíme (...).“¹²⁴ Věci, které vykazují značnou odolnost vůči tomu, zda nebo jak o nich mluvíme, jsou však běžnými, denními věcmi, stejně tak jako jazyk není žádným ideálním, dokonalým a těžko dosažitelným jazykem, nýbrž běžným přirozeným jazykem, který lze bez problémů pozorovat v jeho každodenním užití. A idealistické hledisko nás ujišťuje, že to, jak se nám tyto běžné věci jeví, je naprosto správné a ani to jinak být nemůže. Přestože je jazyk a jeho užití snadno pozorovatelné, protože je jen jedním z jevů, jednou z aktivit člověka vyskytujících se ve světě, není možné se od něj jakýmkoliv způsobem oprostit, odpoutat se od

¹²² GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 160.

¹²³ „things are as they are“, „we cannot speak without speaking“ (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 161.)

¹²⁴ „we cannot speak of things other than by speaking of them and hence they are as we speak of them (...).“ (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 161.)

něho, vykročit z něj tak, abychom ho mohli nahlédnout zvenku jako celek, stejně tak je nemožné takovýmto způsobem nahlédnout svět sám o sobě, nezávislý na jakémkoliv jazyku. O to se vždy snažila metafyzika¹²⁵ a také se jí za to dostalo od lingvistické filosofie nejvyššího odsouzení v podobě označení za nesmysl, za nemoc, kterou je nutné vyléčit a vymítit.

Tento vztah je také možné vyjádřit jako jakousi vzájemnou závislost. My nejsme schopni říci, jaký je svět bez jazyka, a na druhou stranu nebyť světa, nebyli bychom schopni říci nic. Na základě jazyka tedy usuzujeme, že svět je takový, jaký se nám jeví, a na základě pohledu na tento svět usuzujeme, že jazyk je veřejnou aktivitou, užíváním slov v rámci rozličných jazykových her. Opět se tedy podle Gellnera ocitáme v kruhu, „vše je tak, jak je, i tak, jak se to běžně zdá být.“¹²⁶

Žádný z uvedených vhlédů, ať už realistický či idealistický, nemá větší váhu, silnější slovo či nárok být důležitější. Oba se vzájemně doplňují, a pokud by někdo prosazoval pouze jeden z nich, je upozorněn také na přítomnost toho druhého. Stejně tak, jako je tomu u Neckerovy krychle.

3.5.3. Formalismus

Formalismus je podle Ernesta Gellnera jedním z velmi důležitých aspektů lingvistické filosofie.¹²⁷ Není to však výlučný rys lingvistické filosofie, který by pramenil pouze z filosofie raného Wittgensteina, nýbrž v podstatě všechny proudy, které lze považovat za předchůdce lingvistické filosofie, i ty, které ji přímo neovlivnily, ale spadají do daného období, vykazují tentýž rys.¹²⁸

¹²⁵ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 162.

¹²⁶ „everything is both what it is and what it customarily seems to be“ (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 163.)

¹²⁷ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 167.

¹²⁸ *Ibid.* s. 168.

Formalismus, jak název napovídá, je soustředění zájmu na formu, nikoliv na obsah, jinými slovy formalisté se nezajímají o to, „co“, ale pouze „jak“.¹²⁹ V pojetí raného Wittgensteina měla být otázka obsahu přenechána vědě. Filosofie pozdního Wittgensteina, z níž vychází lingvistická filosofie, si zachovává formalistický přístup v pojetí jazykových her a tahů uvnitř nich. Lingvistická filosofie sama nečiní jednotlivé tahy v rámci konkrétní jazykové hry, ani se nesnaží určovat, kdy má být jaký tah učiněn. Tato činnost přísluší výhradně konkrétním účastníkům jednotlivých jazykových her a řídí se konkrétní situací. Lingvističtí filosofové (přínejmenším ze své pozice filosofů) se neúčastní jednotlivých jazykových her a prohlašují, že jsou neutrální. Gellner podotýká, že pro některé stoupence lingvistické filosofie je formalismus dokonce spíše předpokladem než důsledkem této teorie.¹³⁰

Formalistické pojetí filosofie, především v souvislosti s filosofií zabývající se jazykem, úzce souvisí s rozdělením jazyka na tzv. jazyk prvního řádu a jazyk druhého řádu, také označovaný jako meta-jazyk.¹³¹ Jde o rozlišení toho, kdy mluvíme, a kdy mluvíme o tom, jak mluvíme (tedy o jazyku). Formalismus tedy prosazuje přesvědčení, že filosofie musí hovořit meta-jazykem, musí být formální a nesmí tedy vyjadřovat konkrétní stanoviska ke konkrétním problémům „prvního řádu“. Ernest Gellner se však staví proti takovému pojetí filosofie. Hovoří o tzv. argumentu impotence¹³², který úzce souvisí s jedním již v různých podobách zmíněným přesvědčením lingvistické filosofie, totiž že filosofie nechává vše tak, jak je. Gellner vyjadřuje podezření, že takovéto pojetí nejvíce vyhovuje „filosofům“, kteří své poslání spatřují ve vyučování filosofie na univerzitě s důrazem na pohodlí; filosofie, kterou je možno praktikovat od stolu z kanceláře; neutrální filosofie, kde není vyžadován žádný vlastní přínos ke skutečným a podstatným problémům;

¹²⁹ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 167.

¹³⁰ Ibid. s. 168.

¹³¹ Ibid. s. 169.

¹³² Ibid.

konzervativní filosofie, kde je nemůže nic překvapit a tedy ani nemůže být objeveno nic nového.¹³³

Přestože je tzv. argument impotence některými filosofy až nekriticky přijímán, Gellner se ho snaží vyvrátit a ukázat, že je založen na absurdních tvrzeních. V první řadě lingvistické filosofii vyčítá zcela ahistorický přístup, který „buď dřívější myšlení nebere v potaz vůbec, nebo s ním zachází tak, jako by se jednalo o příspěvek k poslednímu vydání časopisu *Mind*.“¹³⁴ Ernest Gellner upozorňuje, že již při zběžném pohledu do historie zjistíme, že filosofie nikdy nebyla „impotentní“ a neutrální, ale naopak, že ovlivňovala pohled na svět celého lidstva, přičemž lingvistická filosofie sama může být živoucím příkladem. Její vliv v době jejího největšího rozmachu a uznání byl nezanedbatelný a dokázal skutečně změnit úhel pohledu na svět a na filosofii. Nelze tedy hovořit o neutralitě a o tom, že filosofie nechává vše tak, jak je.

Gellner označuje za původce iluze o neutralitě přesvědčení, že je možné oddělit formální otázky od otázek skutečných (tedy o skutečných věcech). To však podle Gellnera nelze. Vztah mezi formálními a „skutečnými“ otázkami je díky pojmům, které užíváme tak úzký, že zabýváme-li se jednou z nich, v podstatě automaticky se zabýváme i druhou, tedy že zkrátka není možné je oddělit.¹³⁵

Na co však Gellner také upozorňuje, je fakt, že formalismus jako takový může být v rozporu s jednou z teorií, která byla označena jako jeden ze základních pilířů lingvistické filosofie – s teorií polymorfismu.¹³⁶ Formalismus podle Gellnera, aby byl úspěšně aplikován, předpokládá poměrně velkou obecnost forem promluv, např. „obecná forma všech

---

¹³³ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 170.

¹³⁴ „either disregards past thought altogether or treats it as though it were a contribution to the last issue of *Mind*.“ (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 171.)

¹³⁵ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 172.

¹³⁶ Ibid.

faktických tvrzení nebo všech hodnotících tvrzení atd.“¹³⁷ To však jde proti zásadám polymorfismu, na základě kterých lingvistická filosofie hlásá nesmírnou rozmanitost jazykových her, forem promluv apod.

Deklarovanou neutralitu lingvistické filosofie tedy Ernest Gellner prohlašuje za náznak či narážku, maskovanou a vydávající se za neutralitu.¹³⁸

3.6. Zbraně a strategie lingvistické filosofie

Co stálo kromě historických, sociálních a dalších vnějších aspektů za úspěchem lingvistické filosofie? Jakým způsobem si vybojovala své místo na výsluní a jakou použila strategii? Na tyto a jim podobné otázky se snaží nalézt odpověď Ernest Gellner v šesté kapitole svojí knihy *Words and Things*. Za tímto účelem nastiňuje také způsob, jakým je lingvistická filosofie strukturována.

Z hlediska struktury představuje lingvistickou filosofii jako soubor či systém vzájemně více či méně propojených myšlenek, tvrzení, procedurálních pravidel, a předpokladů, v podstatě nijak neuspořádaných. To se zdá být logické ve světle postoje lingvistické filosofie k explicitně formulovaným doktrínám a teoriím. Nicméně i tento na první pohled chaotický shluk myšlenek ztělesňuje určitý vyhraněný pohled na svět (nebo jazyk nebo filosofii nebo cokoli jiného).

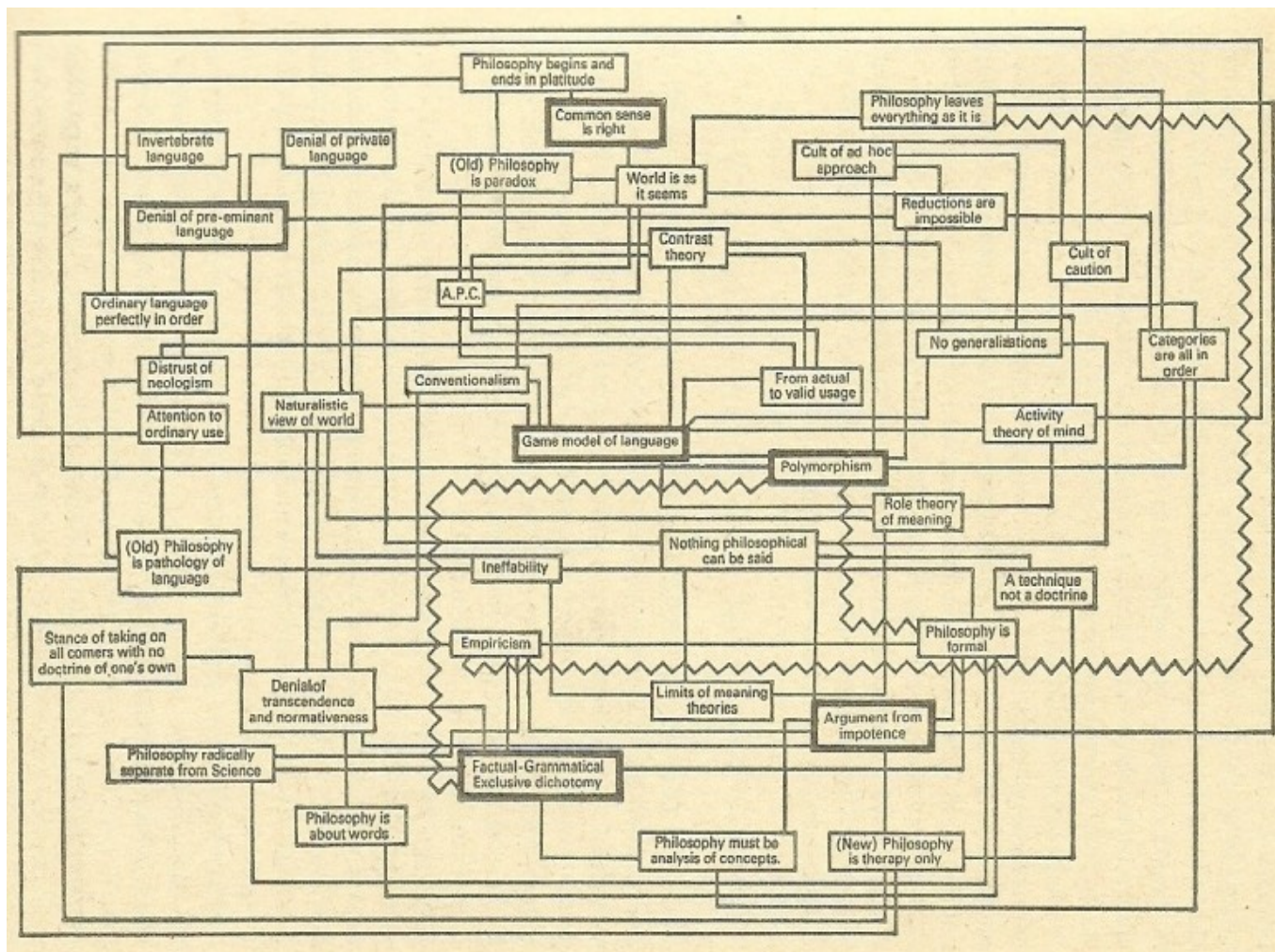
Pro názornost dokonce Gellner předkládá schéma vzájemného propojení myšlenek a pravidel uplatňujících se v rámci lingvistické filosofie. Ty však, jak podotýká, nemusí být všechny přijímány všemi lingvistickými filozofy a postoje k jednotlivým myšlenkám mohou být

---

¹³⁷ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 172.

¹³⁸ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 174.

v závislosti na jednotlivých představitelích značně odlišné, od neoddiskutovatelné nutnosti aplikace přes lhostejnost až po odmítnutí.

Obrázek 1 – Schéma (zdroj: GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 177.)

V každém obdélníku je uvedena jedna myšlenka, pravidlo apod., jak bylo naznačeno výše, které spolu s ostatními tvoří myšlenkový proud lingvistické filosofie. Nejdůležitější myšlenky jsou vyznačeny tučnými obdélníky.

Obdélníky, resp. myšlenky, které jsou spojeny rovnými čarami, se navzájem podporují. Pokud jsou obdélníky spojeny klikatou čarou, znamená to jisté napětí nebo nekompatibilitu uvedených myšlenek.¹³⁹

¹³⁹ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 176.

Pomocí tohoto schématu se Gellner snaží ukázat mimo jiné vzájemnou provázanost argumentů a idejí, které lingvistická filosofie užívá, a také jejich vzájemnou „tichou podporu“ nebo například již několikrát deklarovanou cirkularitu argumentů.¹⁴⁰ Především takto integrovány vykazují uvedené části (myšlenky) daleko větší sílu i odolnost proti kritice, než by tomu bylo, kdyby stály samy o sobě. Gellner dokonce takto vybudovaný systém, který svým způsobem předurčuje povahu možných námitek i argumentů, na kterých je shoda, označuje za ideologii. Jde totiž podle něj v tomto ohledu o dokonalý kruh, který navíc obsahuje jisté mechanismy, které brání vymanění se z tohoto kruhu. I v případě, že se v systému objeví nějaký rozpor, nezpůsobí tato skutečnost kolaps a odmítnutí celé teorie. I to je podle Gellnera znak ideologie. Část, která je označena za spornou nebo neplatnou, je izolována, čímž je rozpor skryt, nikoliv však odstraněna, protože v rámci celého systému může hrát důležitou roli. Takováto část může být pak znovu využita při jiné příležitosti nebo za jiným účelem.¹⁴¹ To však neznamená, že lingvistická filosofie není homogenní systém.

3.6.1. Škála pozic lingvistické filosofie

Ernest Gellner rozlišuje osm stanovisek, které lze zahrnovat mezi stanoviska lingvistické filosofie, nicméně rozdělení není nijak ostré. Naopak, jednotlivé postoje k sobě mají velmi blízko a mohou se lišit víceméně v detailech, což vede k tomu, že lze jen velmi těžko např. zařazovat jednotlivé představitele podle těchto kritérií do uvedených skupin. Jednotlivé názorové postoje charakterizuje Gellner takto:¹⁴²

1. „Neexistují žádné filosofické problémy. Pouze užíváme jazyk určitým způsobem, to je vše. (Jazyk je soubor událostí ve světě.) Jak by zde mohly být problémy?

¹⁴⁰ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 178 – 179.

¹⁴¹ *Ibid.* s. 180.

¹⁴² *Ibid.* s. 184.

2. Neexistují žádné filosofické problémy, přísně vzato, ale existují určité důležité obtíže způsobované jazykem, které mohou být vysvětleny porozuměním jazyku.
3. Filosofické problémy existují, ale ani problémy samotné, ani odpovědi na ně nemohou být smysluplně vyjádřeny, protože se týkají právě možností jazyka a jeho vztahu k věcem, a o tom zkrátka nelze hovořit *uvnitř* jazyka.
4. Existují problémy, ale odpovědi na ně nesmí být v konfliktu s aktuálním užíváním slov, protože právě aktuální užívání slov je to, co jim dává význam, a otázka či odpověď formulovaná v rozporu s tímto užitím postrádá smysl.
5. Konec konců je možné nebrat v potaz běžný jazyk, ale to pouze v případě, že jste si dali velmi záležet na tom, abyste dali význam vašemu neologismu. Na počátku musíte zohledňovat aktuální užití.
6. Některé problémy *jsou* vedlejšími produkty zmateného užívání jazyka.
7. Některé zdánlivé problémy *mohou být* vedlejšími produkty zmateného užívání jazyka.
8. Zajímá mě, jak užívám slova. (A nečiním si vůbec žádné nároky na jejich významnost či relevanci. Buďte tak laskaví a nechte mě na pokoji, já budu pokračovat ve své činnosti.“

V souvislosti se zmíněnou neostrotí rozdělení výše vyjádřených postojů Gellner poukazuje na skutečnost, že někteří lidé zastávají více postojů zároveň nebo přeskakují z jednoho na druhý podle toho, jak se jim to zrovna více hodí. Není tak jasné, kterou z pozic vlastně hájí.

Dané seřazení plní i jistou hodnotící funkci, je to zároveň určitý žebříček. Obecně čím výše je postoj umístěn, tím má i vyšší hodnotu. Tím samozřejmě Gellner neříká, že je správný, nebo že s ním souhlasí. Jeho vyšší hodnota spočívá především v jeho zajímavosti, novosti a do jisté míry i odvážnosti. Výše

postavená tvrzení mají značné dopady na pohled na svět daného jedince, který tento názor zastává, a nesou s sebou všechny důsledky zastávání konkrétní filosofické pozice.¹⁴³

Naopak postoje umístěné v nižších patrech žebříčku nejsou nijak kontroverzní, ale také nejsou podle Gellnera ničím zajímavé, v podstatě nic významného neříkají. Více méně není problém je přijmout a je téměř nemožné je vyvrátit (především body 6, 7, 8). Tyto postoje však, jak podotýká Gellner, v žádném směru nenaplňují povahu lingvistické filosofie, tak jak byla prezentována – tedy jako revoluce ve filosofii nebo překonání veškeré dosavadní filosofie.¹⁴⁴ Nejedná se totiž v podstatě ani o žádnou filosofickou pozici.

3.6.2. Oxford English Dictionary posvátnou knihou

Pro lingvistické filosofy se podle Gellnera stal Oxford English Dictionary (OED) téměř posvátnou knihou. Výchozím bodem je přesvědčení, že filosofické otázky jsou konceptuální (tedy týkající se pojmů). Významy pojmů jsou dány jejich užitím. Nejobsáhlejším a nejspolehlivějším zdrojem a seznamem užití slov je OED.¹⁴⁵ Na základě této úvahy je tedy možné posuzovat jednotlivá užití výrazů, zda jsou uvedena v OED a jsou tedy správná, nebo zda se v OED nevyskytují, což značí, že jejich užití je v určitém směru neobvyklé (hrozí tedy nedorozumění či zmatení), a tudíž jsou pravděpodobně nesprávná. OED tak v tomto smyslu obsahuje veškerou filosofickou pravdu.¹⁴⁶

Ernest Gellner v této souvislosti připomíná příběh, který vypráví o muslimském dobyvateli, který nařídil vypálení Alexandrijské knihovny. Důvody, které ho k tomuto činu vedly, byly na základě jeho víry a přesvědčení zcela nevyvratitelné. Buď knihy obsahují něco jiného než

¹⁴³ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 185.

¹⁴⁴ Ibid.

¹⁴⁵ Ibid. s. 199.

¹⁴⁶ Ibid.

Korán, v tom případě jsou lživé a špatné, nebo obsahují totéž co Korán, a jsou tedy přebytečné.¹⁴⁷

Toto přirovnání je jistě mírně přehnané, protože lingvističtí filosofové připouštějí, že v OED nemusí být obsaženo naprosto vše. Resp. vše, co je obsaženo v OED má jistě své užití, a tedy význam. Nicméně to, co v něm obsaženo (případně zatím obsaženo) není, není předem odmítnuto a vyloučeno.¹⁴⁸ Nicméně pro toho, kdo by se snažil zavést nějaký neologismus nebo začít užívat nějaký výraz novým způsobem, je to velmi nelehký úkol, stojí-li proti němu lingvističtí filosofové. Platí pro něj totiž svým způsobem presumpce viny, viny patologického užívání jazyka, dokud složitě, přesvědčivě nedokáže, že se mu podařilo jeho neologismu „dát význam“.

3.6.3. Pohled lingvistické filosofie na vývoj myšlení¹⁴⁹

Na základě toho, jak lingvistická filosofie vnímá filosofii tradiční, rekonstruuje Gellner jakési stručné pojetí historie myšlení lidstva z hlediska lingvistické filosofie a takto naznačený vývoj přibližuje pomocí metafory.

Na počátku bylo období „intelektuální nevinosti a zdraví“¹⁵⁰, kdy lidé zkrátka užívali jazyk, nijak se jím blíže nezabývali a nezkoumali ho, nebyli z něho tudíž nijak zmatení a tím pádem neexistovalo ani žádné filosofické zmatení pohledu na svět. Toto období přirovnává Ernest Gellner k představě šťastné stonožky, která jen tak chodí sem a tam, používá všechny své nohy a nijak se jimi nezabývá, nic ji neznepokojuje.

¹⁴⁷ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 198 – 199.

¹⁴⁸ *Ibid.* s. 200.

¹⁴⁹ *Ibid.* s. 190 – 191.

¹⁵⁰ „intellectual innocence and health“ (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 190.)

Problém nastává, když stonožka začne přemýšlet o svých nohách a rozebírat možnosti a limity svého pohybu. To nastává druhé období, pro které je charakteristické vytváření filosofických teorií. Stonožka tedy začne vytvářet teorie o možnostech svého pohybu, apod. Pro jednodušší a přehlednější manipulaci (maje na vědomí Occamovu břitvu) předpokládá, že má jen jednu nebo možná dvě nohy, případně jen malý počet. Začne-li však stonožka aplikovat tuto teorii na své stovky nohou a bude tedy všechny nohy přizpůsobovat, jako by byla jedna či dvě, pravděpodobně bude zakopávat a její pohyb, dříve skvěle fungující a bezproblémový, se stane velmi obtížným.

Strádající stonožka má ale štěstí, protože přijde Wittgenstein a vysvětlí jí, že léčba nemoci (kterou si mimochodem způsobila stonožka sama) je velmi jednoduchá. Na základě polymorfismu musí stonožka pouze začít používat každou svoji nohu zvlášť, protože každá z nich je jedinečná a plní svoji specifickou funkci. Proto není možné, resp. není správné, používat jednu nohu jako by to byla jiná. To samé samozřejmě platí také pro náš jazyk.

3.6.4. Triky a úskoky lingvistické filosofie

Jeden z postupů, které lingvistická filosofie používá pro získávání převahy, je interpretování cizích výroků na jiné úrovni či v jiné rovině, než jejich autor zamýšlel. Ernest Gellner tuto strategii přibližuje na smyšleném rozhovoru. A: „Ten samý obraz mám doma.“ B: „Jestli ho máš doma, tak to pak nemůže být ten samý, jako je tento.“¹⁵¹ V jistém smyslu má osoba B pravdu, nicméně je jasné, jak to A myslel a jistě si byl vědom toho, že ten konkrétní obraz není jedním a tím samým, na který se ještě nedávno díval ve svém obýváku. Lingvističtí filosofové však tento postup skutečně uplatňují na teorie svých oponentů a tím jejich výroky dezinterpretují.

¹⁵¹ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 197.

Další z možných strategií, která se řadí spíše mezi obranné, je zaštiťování se teorií polymorfismu. Tato teorie obecně slouží lingvistické filosofii jako nejčastější obranná reakce. V tomto případě se jedná o situaci, kdy je lingvistický filosof obviněn z nekonzistence svých názorů a předkládaných řešení. Kdyby se jednalo o představitele jiného proudu ve filosofii, bylo by to závažné obvinění. Nicméně pro lingvistického filosofa toto obvinění nepředstavuje závažný problém, možná spíše naopak to potvrzuje správnost jeho postupu na základě předpokladu, že každý problém volá po jiném, individuálním přístupu a řešení, a v souladu s teorií polymorfismu.¹⁵²

Jednu z taktik lingvistické filosofie Gellner popisuje jako tzv. „filosofii mrazení v zádech“¹⁵³. Tímto mrazením či běháním mrazu po zádech má na mysli určité osvícení nebo spíše nějakou nesdělitelnou intuici, kterou lingvistický filosof disponuje. Výchozím bodem je přesvědčení, že „neexistuje nic, co by mohlo být ve filosofii řečeno, buď proto, že zde *není* nic (co říci), nebo proto, že to nelze říci.“¹⁵⁴ Pak tedy to, co se lingvističtí filosofové snaží sdělit, je nějaký přístup či vhléd do problematiky a podle Gellnera mají dvě možnosti, jak ho sdělit někomu jinému. Buď nekonečným podáváním jednotlivých konkrétních informací, týkajících se užití jazyka, z nichž každá sama o sobě je triviální. Nicméně všechny dohromady vytváří nebo naznačují jakýsi rámeček nebo požadovaný obraz. Takovýto přístup odpovídá spíše řešení typu pokus-omyl. Druhá možnost je ovšem mnohem méně zdlouhavá a nudná. Sdělení proběhne pomocí malého množství pečlivě zvolených slov, která způsobí jakési náhlé „osvícení“. Této možnosti využívají ti lingvističtí filosofové, kteří mají pocit, že vidí jádro daného problému, aniž by museli procházet zdlouhavou procedurou popsanou v souvislosti s první možností. Zkrátka vědí, „jak mouchu z lahve vypustit“. Toto „osvícení“ či

¹⁵² GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 204.

¹⁵³ „Philosophy by frisson“ (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 204 – 205.)

¹⁵⁴ „there is nothing that can be said in philosophy, either because there is nothing (to say), or because it cannot be said.“ (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 205.)

vhled označuje Gellner právě jako „mrazení v zádech“, protože běžné vyslovitelné tvrzení je vyloučeno.

Zásadními postupy, které jsou s lingvistickou filosofií spojeny, je naznačování a zásada neformulovat filosofické teorie.¹⁵⁵ Přístup lingvistické filosofie jsme již výše označili za behavioristický (užívání jazyka jako snadno pozorovatelná aktivita člověka ve veřejném světě, psychické stavy, má-li jedinec nějaké, jsou přinejmenším irelevantní). Nicméně behaviorismus jako takový (tedy jako explicitně formulovaná teorie) je nutně lingvistickou filosofií odmítnut. Kromě toho, že se jedná o zavádějící filosofickou doktrínu, je také založen na obecném, zjednodušujícím modelu, což je lingvistickou filosofií označováno za jednu ze základních chyb. Behaviorismus, ten „správný“, je nevyslovitelný. Lze ho naznačit uvedením velkého množství příkladů, které budou navádět ke správnému pohledu. Tento správný pohled, jak Gellner upozorňuje, je ale právě idea behaviorismu, která byla již dříve srozumitelně formulována. Lingvistická filosofie může naznačovat, nesmí to však říci. Ernest Gellner se v této souvislosti zabývá pozicí žáka, který je vystaven tomuto učení. Vnímavý žák brzy pochopí, že je mu naznačována idea behaviorismu, avšak také ví, že behavioristickou teorii nesmí říci, ani se k ní otevřeně hlásit. Nemůže-li otevřeně podporovat behaviorismus a nechce-li přiznat, že z takového množství uvedených příkladů nepochopil, co se mu naznačuje, má podle Gellnera jedinou možnost, a to předstírat, že získal osvícený vhled, filosofickými problémy již není zmaten a že nezastává žádnou doktrínu.

Za skutečný, ne příliš hlubokomyslný, avšak poměrně oblíbený trik některých lingvistických filosofů považuje Ernest Gellner obranu proti kritice pomocí zdánlivě překvapeného zvolání „Kdo to proboha řekl?“¹⁵⁶. Gellner obviňuje tyto lingvistické filosofy z poměrně značné vypočítavosti,

¹⁵⁵ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 208 – 209.

¹⁵⁶ „Whoever said this?“ (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 210.)

když uvádí, že užívají tuto formulaci záměrně, např. místo zvolání „Toto nikdo neřekl“, protože pak by se mohlo ukázat, že neměli pravdu. Z tohoto důvodu prý volí raději formu otázky, která ovšem má v podstatě stejný účinek, jako druhé uvedené zvolání. Gellner toto považuje za obstrukční jednání, které debatu převede opět na jinou rovinu, do oblasti slovíčkaření, kdo jakým způsobem co formuloval a původní kritikův záměr zůstane jaksi stranou. A i v případě, že kritik je schopen na tuto otázku uspokojivě odpovědět, ten dotyčný, který „toto řekl“ může být snadno označen za chybujiícího filosofa. Dalším aspektem tohoto přístupu ke kritice je fakt, že sebelépe a sebezpřesněji formulované vyjádření jejich postoje je označeno za nesprávné. To může být podle Gellnera způsobeno tím, že jsou lingvističtí filosofové přesvědčeni, že i ty nejmenší nuance ve formulaci radikálně mění význam celé výpovědi (což je Gellner odmítá), nebo to pramení z přesvědčení lingvistických filosofů, že vlastně žádnou filosofickou pozici nezaujímají (jelikož by to byla zásadní chyba, které se dopouštěli právě tradiční filosofové).¹⁵⁷

Jistým znakem, charakteristickým nejen pro lingvistickou filosofii, nýbrž pro „ideologie“ obecně, je nutné přehodnocení programu v okamžiku, kdy se stanou úspěšnými.¹⁵⁸ Z počátku, než se prosadí, nemá v podstatě co ztratit, může jen získat. I lingvistická filosofie na sebe musela upozornit, aby zaujala a prosadila se. Cíle, které si vytyčila a slibovala splnit, byly velmi odvážné. Konkrétně především rozpuštění veškerých filosofických problémů a zcela nový, výhradně správný postup, jak dělat filosofii. Když se však lingvistická filosofie rozšířila a získala značný vliv (samozřejmě i díky daným odvážným slibům), musela přehodnotit, nebo přinejmenším přeformulovat své dříve tak radikální cíle. Neučinila-li by tak, byla by vystavena příliš velkému riziku, že bude požadováno předložení konkrétních výsledků, např., které zásadní filosofické problémy již byly metodou lingvistické filosofie rozpuštěny.

¹⁵⁷ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 211.

¹⁵⁸ *Ibid.* s. 211 – 212.

Hlasy, které se dovolávají předložení takovýchto účtů, jsou tlumeny rozličnými způsoby. Jedním z užívaných argumentů je například poukazování na téměř nekonečné zkoumání veškerých nuancí ve významu a užití, připomínající hledání jehly v obrovské kupě sena¹⁵⁹. Není tudíž možné říci, kdy toto zkoumání přinese své výsledky, nicméně podle lingvistických filosofů je jisté, že tyto výsledky přinese, jehla v této kupě zkrátka schovaná být musí – je jen otázkou času, kdy ji najdeme.

3.7. Shrnutí Gellnerovy kritiky

Kritika Ernesta Gellnera míří na adresu lingvistické filosofie z mnoha stran a úhlů a mnohdy je velmi ostrá. Lingvistickou filosofii považuje za nečestnou a neupřímnou, avšak neupřímnou i ve vztahu k sobě samotné. Sama sebe totiž pojímá jako aktivitu (spočívající v pozorování užívání jazyka), ale pod touto aktivitou jsou skryta pravidla a kritéria, na kterých je založena a podle kterých se její provádění řídí, avšak jsou nepříznána nebo v horším případě cíleně zamaskována.¹⁶⁰ Není to tedy pouze pozorování užití jazyka prosté filosofických doktrín, jak o sobě prohlašuje. „Metafyzika [podle lingvistické filosofie] byla o slovech, zatímco prohlašovala, že je o věcech. Lingvistická filosofie je o světě, zatímco prohlašuje, že je o jazyku.“¹⁶¹

Vážným nedostatkem, na který Ernest Gellner upozorňuje, je fakt (který sama lingvistická filosofie připouští), že její metoda neřeší a nemůže řešit otázky týkající se hodnoty. Gellner však namítá, že do této kategorie spadají v podstatě všechny filosofické problémy. Otázkou není, pouze jak jsou slova užívána, bez veškerého hodnocení, otázka je vždy,

¹⁵⁹ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 188.

¹⁶⁰ *Ibid.* s. 216.

¹⁶¹ „Metaphysics is said to have been about words when it claimed to be about things. Linguistic Philosophy is about the world when it claims to be about language.” (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 217.)

jak jsou nebo by měla být slova správně užívána.¹⁶² Stejnou iluzí jako je možnost oddělení filosofických otázek od problematiky týkající se hodnoty a hodnocení, je iluze oddělení konceptuálních otázek o pojmech od otázek týkajících se skutečných věcí. Jedná se o klam formalismu a podle Gellnera je toto pojetí založeno na nesprávném, chybném modelu. A nejen že se lingvistická filosofie snaží tento model naznačovat a prosazovat, ale zároveň se také snaží zamaskovat jeho existenci¹⁶³ (jakožto prohrěšek proti její stěžejní teorii – teorii polymorfismu).

Ideální říše lingvistického filosofa, kde se uplatňuje idiografická věda, která postihuje všechny specifické jevy v jejich individualitě, a konceptuální otázky jsou plně odděleny od otázek konkrétních, a kde analýza je zcela neutrální, není o nic méně nereálnou říší než jakékoliv transcendentální říše tradičních filosofů.¹⁶⁴

Ovšem i kdybychom připustili, že lingvistická filosofie může řešit filosofické problémy, jaké problémy to budou? Podle jejích kritérií pod filosofické problémy spadají tvrzení a otázky, které jsou divné, zavádějící, matoucí nebo nějakým způsobem neobvyklé. Gellnera však zarazí, kde lingvističtí filosofové berou takovou jistotu v rozlišení, co je „divné“ a co je jasné, a připomíná, že lidé vnímají věci jako divné nebo jasné na základě zvyku.¹⁶⁵ Lingvistická filosofie toto kritérium pro „divnost“ spatřuje v odlišnosti od běžného užití přirozeného jazyka. Tím říká, že vše, co je běžné, je jasné a to, co je filosofické, je divné. Toto rozdělení je však nepřijatelné. To, že je něco běžné, není ještě zárukou toho, že je to jasné nebo dokonce správné.

Zásadním negativním důsledkem lingvistické filosofie je znevažování nebo dokonce odmítání kreativního myšlení a nových myšlenek. Lze říci, že lingvistická filosofie „pokládá skutečnou myšlenku

¹⁶² GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 215.

¹⁶³ *Ibid.* s. 294.

¹⁶⁴ *Ibid.* s. 293.

¹⁶⁵ *Ibid.* s. 217.

za nemoc a mrtvou myšlenku za vzor zdraví“¹⁶⁶. Povoleno je totiž pouze takové myšlení, které odpovídá určitému tahu v rámci konkrétní jazykové hry, to znamená takovému, který se řídí jejími pravidly. Myšlení, které se vyznačuje nevšedním pojetím věcí nebo novým, neotřelým pohledem na problém, jinými slovy jakýmkoliv posunutím významu, je považováno za patologické a není vítáno.¹⁶⁷ Nicméně právě takovéto myšlení je základem pro rozvoj a nové, přínosné objevy v jakékoliv oblasti. Tuto absurdní skutečnost Gellner shrnuje do této glosy: „Filosofie a myšlenka začaly v údivu: lingvistická filosofie se snaží údiv změnit na příznak zmatení.“¹⁶⁸

Ernest Gellner podrobuje kritice také tvrzení lingvistické filosofie, že „filosofie nechává vše tak, jak je“¹⁶⁹, a upozorňuje na tzv. paradox pasivity.¹⁷⁰ Zásadní otázkou totiž je, co v tomto tvrzení slůvko „vše“ zahrnuje. Pokud „vše“ znamená skutečně vše, pak musí zahrnovat i tradiční filosofii. Avšak pokud tedy lingvistická filosofie nechává vše tak, jak je, včetně tradiční filosofie, nejen že tím jaksi neplní svůj program, ale především nedělá vůbec nic, nic neovlivňuje a pro nás je tedy zcela irelevantní se jí zabývat.¹⁷¹ Ovšem ještě je zde jedna možnost, totiž že slůvko „vše“ by neznamenal tak úplně vše (jak tomu ostatně většinou bývá). Takto pojaté „vše“ by nezahrnovalo tradiční filosofii, která byla označena za patologickou, za nemoc jazyka, a proto má lingvistická filosofie za cíl ji odstranit, resp. vyléčit, čímž by vlastně zmizela. Zde se však znovu objevuje již zmíněný problém, jak rozpoznat nemocné (tedy filosofické) od zdravého. Jak podotýká Gellner, ne všechny filosofické problémy a paradoxy na sobě mají cedulku s upozorněním, že jsou filosofické, a naopak – ne vše, co je filosofické, musí být nutně paradoxní

¹⁶⁶ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 220.

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁶⁸ „Philosophy and thought began in wonder: Linguistic Philosophy tries to turn wonder into an index of confusion.“ (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 243.)

¹⁶⁹ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 228.

¹⁷⁰ Ibid. s. 228 – 234.

¹⁷¹ Ibid. s. 230.

či matoucí. Již bylo uvedeno, že lingvistická filosofie toto kritérium spatřuje v porovnání s běžným užitím jazyka. Nepřijatelnost tohoto postupu byla naznačena výše. Navíc Gellner poukazuje na argumentaci kruhem.¹⁷² Nicméně je zřejmé, že v prohlášení, že „filosofie nechává vše tak, jak je“, „vše“ neznámá naprosto vše. V tom případě však není možné uzнат proklamovanou neutralitu lingvistické filosofie a měla ta by tak obhájit svá kritéria pro rozlišování zdraví a nemoci.¹⁷³ Není žádný důvod, proč nekriticky přijímat tzv. zdravý rozum a přirozený jazyk jako jediné možné měřítko pravdy.¹⁷⁴ Ernest Gellner však také upozorňuje na skutečnost, že i první naznačená varianta, tedy že „vše“ znamená skutečně vše, je jednou z možných interpretací lingvistické filosofie, ke které se někteří lingvističtí filosofové uchylují, jsou-li pod tlakem kritiky. Lingvistická filosofie je v tomto případě interpretována tak, že neříká vůbec nic.¹⁷⁵

Zásadním bodem lingvistické filosofie, který se ocitá pod palbou Gellnerovy kritiky, je časté zaštiťování se nevyslovitelností. Svoji knihu Ernest Gellner zakončuje parafrází Wittgensteinova výroku o nevyslovitelnosti.

„To, co se naznačuje, o tom se musí mluvit.“¹⁷⁶

---

¹⁷² GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 230.

¹⁷³ Ibid. s. 231.

¹⁷⁴ Ibid. s. 293.

¹⁷⁵ Ibid. s. 231.

¹⁷⁶ „That which one would insinuate, thereof one must speak.“ (GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 296.)

3.8. Předmluva Bertranda Russella

Bertrand Russell napsal ke Gellnerově knize *Words and Things* předmluvu, ve které vyjadřuje svůj souhlas s názory Ernesta Gellnera na oxfordskou lingvistickou filosofii. Je si však vědom toho, že toto pojetí lingvistické filosofie vycházející z myšlenek pozdního Wittgensteina bylo v té době velmi oblíbenou, módní a uznávanou záležitostí se silným vlivem. Z tohoto důvodu Russell vyjadřuje pochybnost, jaký dopad kniha bude mít, a předpovídá její ne příliš přívětivé přijetí. Upozorňuje totiž na to, že i ty nejpádňější argumenty, jdou-li proti aktuálnímu trendu, zkrátka nemusí být přijaty. Nicméně bez ohledu na to, jak budou Gellnerovy argumenty zpočátku přijímány, Russell je přesvědčen, že s postupem času budou nabývat na významu, tak jak lingvistická filosofie bude na významu ztrácet.

Bertrand Russell se ve své předpovědi o přijetí knihy nemýlil. Poté, co Gilbert Ryle odmítl otisknout recenzi Gellnerovy knihy v časopise *Mind*, se strhla dlouhá výměna názorů v deníku *The Times*, do které se nakonec zapojilo devatenáct různých korespondentů z obou názorových táborů. Iniciátorem byl právě Bertrand Russell.¹⁷⁷ Jiná periodika, která se rozhodla recenzi knihy *Words and Things* otisknout, předložila většinou velmi negativní hodnocení, dílo bylo označováno za naprosto neprofesionální, nevyzrálé, nezodpovědné apod.¹⁷⁸

Tato situace přesně koresponduje s osobní vzpomínkou Petra Pitharata uvedenou na začátku této práce. „[Ernest Gellner] nejspíše celý život přímo vyhledával nepohodlí, nezvyklou, nepopulární myšlenkovou pozici, nepříjemné téma. Nezvyklý úhel pohledu. Zkrátka nejneshůdnější cestu, často proti dobovým intelektuálním módám.“¹⁷⁹

¹⁷⁷ USCHANOV, T., P. Ernest Gellner's criticisms of Wittgenstein and ordinary language philosophy. In KITCHING, G., PLEASANTS, N. *Marx and Wittgenstein: Knowledge, morality and politics*. s. 24.

¹⁷⁸ Ibid. s. 23 – 24.

¹⁷⁹ PITHART, Petr. *Ernest čili Arnošt*. In *Literární noviny*, 7. 12. 1995.

4. LUDWIG WITTGENSTEIN OČIMA ERNESTA GELLNERA

Ve své knize *Words and Things* Gellner prohlašuje, že neexistuje žádná správná, definitivní interpretace Wittgensteina. Interpretování Wittgensteinovy filosofie přirovnává ke snaze formulovat absolutní, metafyzickou pravdu o světě – obojí je stejně nemožné.¹⁸⁰

Nicméně ve svých pozdějších dílech, především ve své poslední (posmrtně vydané) knize *Jazyk a samota – Wittgenstein, Malinowski a habsburské dilema* se do tohoto nesnadného úkolu pouští. Ze strany Ernesta Gellnera se nejedná čistě o filosofickou interpretaci. Velmi uplatňuje svůj sociálně antropologický přístup, na jehož základě vysvětluje již zmíněný velice zvláštní vývoj Wittgensteinovy filosofie. Ze všech Gellnerových vyjádření, počínaje ostrou kritikou ve *Words and Things* až po jeho pozdní díla je jasně patrné, že osobně k Wittgensteinovi přílišné sympatie nechoval.

Ludwig Wittgenstein je známý tím, že za svůj život vyprodukoval nikoliv jednu, nýbrž hned dvě rozdílné filosofické teorie. Ernest Gellner s trochou nadsázky uvádí, že „Wittgenstein (...) ve svém vlastním životě znovu prožil dějiny lidstva, *pozpátku*“¹⁸¹ a „promítl svůj vlastní, velice zvláštní vývoj na celé dějiny myšlení“¹⁸². To, že Gellner Wittgensteinovu produktivitu týkající se filosofických teorií příliš neoceníl, je patrné z jeho výroku v knize *Rozum a kultura*, kde říká, že „Wittgenstein neobvykle proslul tím, že postavil na hlavu sama sebe a získal tímto postupem velkou slávu.“¹⁸³

Jako naprosto zásadní spatřuje Ernest Gellner polaritu mezi *Gesellschaft* a *Gemeinschaft* (tedy společností a komunitou), která podle

¹⁸⁰ GELLNER, Ernest. *Words and Things*. s. 164.

¹⁸¹ GELLNER, Ernest. *Jazyk a samota: Wittgenstein, Malinowski a habsburské dilema*. s. 210.

¹⁸² GELLNER, Ernest. *Rozum a kultura: historická úloha racionality a racionalismu*. s. 114.

¹⁸³ *Ibid.* s. 113.

něj prostupuje celým Wittgensteinovým životem, stejně tak jako celou tehdejší Rakousko-Uherskou monarchií. Jedná se o tutéž polaritu, která se promítá ve dvou základních teoriích poznání.¹⁸⁴ *Gesellschaft* (společnosti) odpovídá individualistická nebo také atomistická teorie poznání, zatímco *Gemeinschaft* (komunitě) odpovídá romanticko-organická vize. Pro první zmíněnou teorii platí, že poznání dosahuje jedinec sám. Pojí se s ní základní pojmy jako je nezávislost, analýza, oddělení apod. a jedním z jejích charakteristických rysů je nadřazování části nad celek.¹⁸⁵ Toto pojetí odpovídá ranému Wittgensteinovi, filosofii vyobrazené v *Traktátu*. Zatímco romanticko-organická vize klade důraz především na pojmy jako je kultura, komunita, kolektivismus, spolupráce či celistvost a základní hodnotou jsou kořeny. Individualismus označuje za příznak „chudoby ducha a nedostatku skutečného porozumění“.¹⁸⁶ Tento opačný postoj naopak odpovídá filosofii pozdního Wittgensteina, charakterizovanou především v díle *Filosofická zkoumání*. Je však velmi důležité zdůraznit, že ačkoliv se jedná o dvě protichůdné teorie, dva opačné póly, neznamena to, že neexistuje žádná jiná možnost – tyto dvě vize „nevyčerpávají svět“.¹⁸⁷

Opak se však mylně domníval Wittgenstein, a to na základě silné polarizace tehdejší společnosti. Tento fakt považuje Gellner za naprosto klíčový v interpretaci Wittgensteinovy filosofie, resp. jejího vývoje. Gellner tento stav tehdejšího Rakouska-Uherska popisuje jako „konfrontaci mezi uzavřenou, útulnou komunitou a otevřenou, ledově studenou, industrialistickou společností“¹⁸⁸ nebo také jako „*Blut und Boden* proti „bezkrevnému“ kosmopolitismu“¹⁸⁹.

---

¹⁸⁴ GELLNER, Ernest. *Jazyk a samota: Wittgenstein, Malinowski a habsburské dilema*. s. 23.

¹⁸⁵ *Ibid.* s. 24.

¹⁸⁶ *Ibid.* s. 26 – 27.

¹⁸⁷ *Ibid.* s. 43.

¹⁸⁸ *Ibid.* s. 61.

¹⁸⁹ *Ibid.* s. 63.

Tractatus logico-philosophicus, rané dílo Ludwiga Wittgensteina, je radikálním pojetím individualisticko-atomistické teorie. Svět Traktátu je složen z nezávislých, oddělitelných, izolovaných, bezúčelných faktů, které se odráží v jazyku, jsou jím zrcadleny. „Nemůže být řečeno nic zajímavého a to, co zajímavé je, nemůže být řečeno.“¹⁹⁰ Jedná se o velmi zjednodušený a především pro člověka velmi deprimující svět. K zajímavým závěrům dochází Ernest Gellner na základě rozboru věty v *Traktátu*, kterou považuje za velmi zvláštní. Jedná se o tuto větu:

„6.4311 Smrt není událostí života.“¹⁹¹

Argument, že není možné zažít svoji smrt, tedy mít zkušenost se svou vlastní smrtí, je v celku přijatelný. Podle Gellnera takovéto uvažování napovídá, že Wittgenstein „neměl daleko k fenomenalistické vizi světa, tvořené uvědoměním individua“¹⁹². Vraťme se však k diskutované větě o smrti. Smrt se netýká pouze nás. Smrt druhých (např. našich blízkých) je pro nás zcela jistě událostí v životě, a to velmi citelnou a významnou. Gellner upozorňuje na to, že „Wittgenstein jako by nemluvil o světě, ale o jediném proudu vědomí, jakoby to byl svět. Pro výrazně autistického jedince to možná svět byl.“¹⁹³ *Traktát* tedy na základě toho označuje jako „výrazně autistické dílo, v němž prostě žádní druzí nejsou“¹⁹⁴. Pak dává diskutovaná věta smysl a je pravdivá.

Z univerzalisticko-individualistické pozice Traktátu vyplývají také nedostatky, které mu Gellner vyčítá. Je to především ahistoričnost a „slepota vůči kulturní různosti a jejímu významu“¹⁹⁵. Dokonce tvrdí, že celý Traktát by bylo možné shrnout do jediné věty, totiž že „něco jako kultura neexistuje“¹⁹⁶. Wittgensteinovo rané pojetí filosofie v Traktátu

¹⁹⁰ GELLNER, Ernest. *Jazyk a samota: Wittgenstein, Malinowski a habsburské dilema*. s. 84.

¹⁹¹ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. s. 165.

¹⁹² GELLNER, Ernest. *Jazyk a samota: Wittgenstein, Malinowski a habsburské dilema*. s. 88.

¹⁹³ Ibid.

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ Ibid. s. 91.

¹⁹⁶ Ibid. s. 93.

„předpokládá, že všichni lidé jsou si v podstatě podobní, že jejich rozdílnosti jsou naprosto bezvýznamné (...) a že to, co je podstatné se děje o samotě.“¹⁹⁷

Úspěch Wittgensteinova Traktátu Ernest Gellner připisuje poměrně z velké části jeho formě, jeho literárnímu zpracování a stylu, včetně např. užívání logické notace, které má také svůj podíl na dotváření stylistického účinku. Podle Gellnera „nelze pochybovat, že Wittgenstein použil svou práci k tomu, aby prožíval a dramaticky literárně ztvárnil svou vlastní úzkost, svůj světobol“¹⁹⁸.

Wittgenstein však později pozici, kterou zastával v *Traktátu*, opustil. Není přesně známo, jak došel k závěru, že univerzalisticko-individualistická teorie není správná, nicméně ji zavrhl jako neplatnou. A na základě svého nezvratného přesvědčení, že existují jen a pouze dvě možné varianty, formuloval Wittgenstein svoji pozdní filosofii. Jiná volba pro něj podle Gellnera nebyla k dispozici. Jestliže jsou jen dvě možnosti a jedna z nich se ukáže jako nesprávná, pak podle logických zákonů musí být správná ta druhá z nich.¹⁹⁹ Takovýmto způsobem byl Wittgenstein k romanticko-organické vizi spjaté se komunitou (*Gemeinschaft*) dotlačen, spíše než přitáhnut. „Jazyk jakožto zrcadlo skutečnosti vedl k osamělosti; jazyk jakožto kulturní funkce vedl ke komunitě.“²⁰⁰

Druhý pól, na který se Wittgenstein přesunul, je pól, kde zásadní roli hrají kořeny a zvyk. Posuzování platnosti jazykových výrazů v rámci tohoto pojetí je podle Gellnera spíše „otázkou týkající se platnosti a ospravedlnění sociálních praktik a zvyků“²⁰¹. To, co se děje ve Wittgensteinově pozdní filosofii je podle Gellnera „absolutizace kultury

¹⁹⁷ GELLNER, Ernest. *Jazyk a samota: Wittgenstein, Malinowski a habsburské dilema*. s. 96.

¹⁹⁸ Ibid. s. 136.

¹⁹⁹ Ibid. s. 98.

²⁰⁰ Ibid. s. 126.

²⁰¹ Ibid. s. 178 – 179.

pod označením „forma života“²⁰². Každá forma života je ve Wittgensteinově pojetí platná, sebestoprvující, není tedy možné ani nutné její další ospravedlnění.

Ernest Gellner spatřuje ve Wittgensteinově postoji významné rysy iracionalismu a autoritářství.²⁰³ Způsob, jakým své názory prezentoval, označuje za „bezostyšný a dogmatický: i když se tyto názory změnily, skutečnost, že byly nesporné a nenapadnutelné, se zřejmě nezměnila“²⁰⁴. S těmi, kteří s Wittgensteinovými názory nesouhlasili a s jeho postoji se neztotožňovali, neměla být vedena diskuse, nýbrž měli být vyléčeni.²⁰⁵ Stejný postup platil pro filosofické otázky. Ty neměly být zodpovězeny, nýbrž odstraněny.²⁰⁶

Wittgensteinova pozdní filosofie má podle Gellnera dvě části.²⁰⁷ Jedna z nich je pravdivá, avšak nikoliv originální a nová. To je část, která hovoří o jazyku vázaném na kontext a užití. Druhá část už originální je, je však také nesprávná. Jedná se o tu část, která popírá existenci mimokulturních norem s vědeckou či mravní platností.

Ernest Gellner také upozorňuje na postavu Bronislawa Malinowského, zakladatele sociální antropologie, a jeho Dodatek ke knize *Meaning of Meaning* (Ogden, Richards – 1923), kde Malinowski vyjadřuje své názory na jazyk. Gellner poukazuje na to, že „Malinowski formuloval klíčovou myšlenku *Filosofických zkoumání* téměř vlastními Wittgensteinovými slovy v době, kdy Wittgenstein sám byl dosud ponořen v temnotě *Tractatu!*“²⁰⁸ Toto je ona Malinowského pasáž pocházející z Dodatku k *Meaning of Meaning* (1923):

²⁰² GELLNER, Ernest. *Jazyk a samota: Wittgenstein, Malinowski a habsburské dilema*. s. 210.

²⁰³ Ibid. s. 117.

²⁰⁴ Ibid. s. 198.

²⁰⁵ Ibid.

²⁰⁶ Ibid. s. 202.

²⁰⁷ Ibid. s. 180.

²⁰⁸ Ibid. s. 183.

„Význam, ta pravá „esence“ slova, tak dosahuje skutečné existence v Platonově říši idejí; a stává se univerzálem, skutečně existujícím, středověkých realistů. Nesprávné užití slov, vždy založené na mylné analýze jejich sémantické funkce, vede k veškerému tomu ontologickému bahnu ve filosofii...“²⁰⁹

Ernest Gellner se však na základě tohoto vyjádření nesnaží Wittgensteina označit za plagiátora, ačkoliv upozorňuje například na skutečnost, že Ogden byl zároveň překladatelem Wittgensteinova *Traktátu*. Gellner se domnívá, že na tom, zda si Wittgenstein Malinowského názory uvědomoval či zda jimi byl ovlivněn, příliš nezáleží. Základní ideje, která je oběma názorům společná totiž podle Gellnera „naprosto prostupovala intelektuální klima, v němž oba muži vyrůstali“²¹⁰.

---

²⁰⁹ GELLNER, Ernest. *Jazyk a samota: Wittgenstein, Malinowski a habsburské dilema*. s. 183.

²¹⁰ *Ibid.* s. 189.

5. ZÁVĚR

Ernest Gellner svoji kritikou ve *Words and Things* (1959) učinil poměrně odvážný krok, protože se vydal sám proti v té době velmi silnému proudu lingvistické filosofie inspirované osobou a filosofií velmi kontroverzního, charismatického a do jisté míry nezařaditelného a nevyzpytatelného Ludwiga Wittgensteina, který je dodnes někdy označován za největšího a nejvýznamnějšího filosofa 20. století.

Mohu-li si dovolit soudit, z Gellnerových textů (ať už dřívějších, kam spadá právě ostrá kritika *Words and Things*, tak i pozdějších) je cítit i jisté osobní rozčilení nad Wittgensteinovou filosofií a především nad tím, jak byla nadšeně přijímána a její nedostatky byly přehlíženy. Dovolím si tvrdit, že Wittgenstein si podle Ernesta Gellnera na základě filosofie (či filosofií), které světu dal, nezasloužil zdaleka takovou pozornost a takové uznání, kterého se mu dostalo. Nicméně je zřejmé, že osobnost a filosofie Ludwiga Wittgensteina byla tématem, kterým se Ernest Gellner zabýval po celý svůj život. Jeho cílem bylo otevření očí těm, kteří se nechali strhnout proklamovaným revolučním přístupem lingvistické filosofie, a ukázat její hlavní nedostatky, které se podle jeho názoru snažila maskovat.

Kritizoval především teorii nevyslovitelnosti, která v určité podobě přešla z filosofie raného Wittgensteina i do jeho pozdní filosofie, falešnou neutralitu lingvistické filosofie, cirkularitu (a tedy nepřijatelnost) jejích argumentů, neblahé důsledky, které vedou k odmítání tvůrčího myšlení a v neposlední řadě také troufalost a aroganci (Wittgensteinovy) lingvistické filosofie, se kterou v jedné větě odmítá a zatracuje veškerou dosavadní filosofickou tradici. Na podporu svých názorů předkládá vždy velké množství pečlivě promyšlených argumentů, které pro lepší srozumitelnost doplňuje příklady.

Ernest Gellner nebyl pouze filosofem, byl (možná především) sociálním antropologem a sociologem, což velmi uplatňoval při své analýze lingvistické filosofie a pozdější interpretaci Wittgensteinovy filosofie a vývoje jeho myšlení. Vždy bere v potaz sociální podmínky a kontext, které se velkou měrou podílely jak na vývoji Wittgensteinovy filosofie, tak na úspěchu lingvistické filosofie. Sám prohlásil, že „bez vážného studia antropologie a doktorské disertace v antropologii by nebyl schopen napsat svou kritiku oxfordské lingvistické filosofie.“²¹¹

Gellnerova kniha *Words and Things* byla útokem na samotné základy lingvistické filosofie v době, kdy se jí jen málokdo odvažoval odporovat, a zůstala také útokem nejpropracovanějším a nejostřejším. Také proto by neměla být opomíjena.

---

²¹¹ MUSIL, Jiří. Seznámení s autorem. In: GELLNER, E. *Rozum a kultura: historická úloha racionality a racionalismu*. 1999. s. 180.

6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ

Tištěné zdroje:

- GELLNER, Ernest. *Jazyk a samota: Wittgenstein, Malinowski a habsburské dilema*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. 247 s. ISBN 80-7325-055-1.
- GELLNER, Ernest. *Rozum a kultura: historická úloha racionality a racionalismu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 188 s. ISBN 80-85959-44-5.
- GELLNER, Ernest. *Words and Things*. Harmondsworth: Penguin Books, 1968. 297s.
- PITHART, Petr. *Ernest čili Arnošt*. In *Literární noviny*, 7. 12. 1995
- RORTY, R. *Metaphilosophical Difficulties of Linguistic Philosophy*. In RORTY, R. (ed.). *The Linguistic Turn*. Chicago: The University of Chicago Press, 1992. ISBN 0-226-72569-3.
- RYLE, Gilbert. *The Concept of Mind*. Peregrine Books, Aylesbury, 1963.
- USCHANOV, T., P. Ernest Gellner's criticisms of Wittgenstein and ordinary language philosophy. In KITCHING, G., PLEASANTS, N. *Marx and Wittgenstein: Knowledge, morality and politics*. London: Routledge, 2002. 294 s. ISBN 0-415-24775-6.
- WITTGENSTEIN, Ludwig. *Logická zkoumání*. Přel. J. Pechar. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 1993. 294 s. ISBN 80-7007-040-4.
- WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Přel. J. Fiala. Praha: OIKOYMENH, 1993. 229 s. ISBN 80-85241-30-7.

Elektronické zdroje:

- EICHLER, Patrik. *Středoevropská univerzita byla školou přemýšlivou: rozhovor s prof. Jiřím Musilem*. [online]. In Literární noviny, 3. 4. 2009. [cit. 2012-05-14]. Dostupné na WWW: <http://www.literarky.cz/index_o.php?p=clanek&id=5142&idpodrubrika=6&rok=&cislo=>
- HANN, Chris. *A Gellner Biography*. [online]. 1999 [cit. 2012-05-14]. Dostupné na WWW: <<http://www2.lse.ac.uk/researchAndExpertise/units/gellner/Bio.html>>
- HURKA, Thomas. "Moore's Moral Philosophy", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2010 Edition)*, Edward N. Zalta (ed.), [online], [cit. 2012-05-18]. Dostupné na WWW: <<http://plato.stanford.edu/archives/sum2010/entries/moore-moral/>>.
- MATERNA, Pavel. *Dva druhy propozičních postojů*. [online]. Edited 1999. [cit. 2012-05-28]. Dostupné na WWW: <http://www.phil.muni.cz/~materna/dva_druhy_propozicnich_postoju.html>
- TANNEY, Julia. "Gilbert Ryle", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2009 Edition)*, Edward N. Zalta (ed.), [online], [cit. 2012-05-18]. Dostupné na WWW: <<http://plato.stanford.edu/archives/win2009/entries/ryle/>>.

7. RESUMÉ

This diploma thesis concerns the argumentation of Czech philosopher, anthropologist and sociologist Ernest Gellner against the Linguistic Philosophy, especially the Oxford Ordinary Language Philosophy which springs from the philosophy of latter Wittgenstein represented mainly by his *Philosophical Investigations* (1953) and characterized by the claim that all philosophical problems arise from the misuse of language and therefore the exhaustive investigation of language leads to “dissolution” of philosophical problems. This thesis is based on Gellner's book *Words and Things* (1959) which represent one of the most profound and devastating attacks on the Linguistic Philosophy ever. Despite of this, Gellner's book is almost forgotten today.

